

POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA ŠTIĆENIKA JAVNE USTANOVE CENTAR ZA DJECU I MLADE „LJUBOVIĆ“

IZVJEŠTAJ MONITORING TIMA NEVLADINIH ORGANIZACIJA

AKCIJA ZA LJUDSKA PRAVA
CENTAR ZA ANTIDISKRIMINACIJU „EKVISTA“
CENTAR ZA GRAĐANSKO OBRAZOVANJE
SIGURNA ŽENSKA KUĆA

Projekat finansira Evropska
unija posredstvom Delegacije
Evropske unije u Crnoj Gori

Ambasada
Savezne Republike Njemačke
Podgorica

Podgorica
mart 2013.

POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA ŠTIĆENIKA JAVNE USTANOVE CENTAR ZA DJECU I MLADE „LJUBOVIĆ“

IZVJEŠTAJ MONITORING TIMA NEVLADINIH ORGANIZACIJA

AKCIJA ZA LJUDSKA PRAVA

CENTAR ZA ANTI-DISKRIMINACIJU „EKVISTA“

CENTAR ZA GRAĐANSKO OBRAZOVANJE

SIGURNA ŽENSKA KUĆA

Podgorica
2013.

AUTORI

Danilo Ajković

Dragana Otašević

Luka Stijepović

UREDNIKA

Tea Gorjanc-Prelević

Ova publikacija je nastala uz finansijsku pomoć Evropske unije i Ambade Savezne Republike Njemačke u Podgorici. Publikacija ne sadrži formalno saopštenje i ne predstavlja nužno službeni stav donatora.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
1.1. O projektu i izvještaju	5
1.2. Posjete u okviru projekta	6
1.3. Predmet i cilj izvještaja, metod istraživanja i izvori informacija	6
1.4. Istorijat Centra	8
2. ZAKONSKI OKVIR SMJEŠTAJA MALOLJETNIKA U CENTAR ZA DJECU I MLADE „LJUBOVIĆ“	9
2.1. Pregled osnova za upućivanje u Centar	9
2.2. Vaspitna mjera upućivanja u vaspitnu ustanovu	9
2.3. Pojačan nadzor uz dnevni boravak u ustanovi za vaspitavanje maloljetnika	10
2.4. Smještaj maloljetnika u ustanovu po nalogu sudije za maloljetnike	10
2.5. U slučaju poremećaja u ponašanju djeteta, na osnovu odluke suda u vanparničnom postupku	11
2.6. Upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa od strane organa za prekršaje	11
2.7. Smještaj od strane Organa starateljstva (centra za socijalni rad)	11
2.8. Smještaj maloljetnih stranaca u Centar kao prihvatilište	12
2.9. Upućivanje u vaspitno-popravni dom ili ustanovu zavodskog tipa	13
2.10. Postupak prijema i otpusta štićenika	13
2.11. Preporuke	14
3. ŠTIĆENICI	15
3.1 Preporuke	15
4. USLOVI BORAVKA ŠTIĆENIKA	16
4.1. Prostorni kapaciteti	16
4.2. Organizacione jedinice	16
4.2.1. Prihvatna stanica	17
4.2.2. Prijemno odjeljenje sa dijagnostikom	18
4.2.3. Institucionalni tretman	18
4.2.4. Dnevni centar	18
4.2.5. Kuhinja	19

4.2.6. Dvorište.....	20
4.2.7. Bravarska radionica.....	20
4.2.8. Preporuke.....	20
5. METOD RADA, AKTIVNOSTI.....	22
5.1. Kadrovi.....	22
5.2. Sadržaji i organizacija rada sa štíćenicima.....	24
5.3. Preporuke.....	26
6. DOKUMENTACIJA.....	28
7. DISCIPLINA I DISCIPLINSKE MJERE.....	28
7.1. Disciplinske mjere.....	29
7.2. Preporuke.....	29
8. MEDICINSKA ZAŠTITA.....	30
8.1 Preporuke.....	30
9. ZAKLJUČAK.....	31
10. DODATAK – TABELA SA OCJENOM PRIMJENE PREPORUKA – MART 2013. GODINE.....	33

1. UVOD

1.1. O projektu i izvještaju

Projekt „Monitoring poštovanja ljudskih prava u ustanovama zatvorenog tipa u Crnoj Gori“, čiji je cilj unapređenje ljudskih prava osoba smještenih u ovim ustanovama, sprovele su nevladine organizacije Akcija za ljudska prava (HRA), kao nosilac projekta, Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“, Centar za građansko obrazovanje (CGO) i Sigurna ženska kuća (SŽK), uz pomoć Beogradskog centra za ljudska prava i Letonskog centra za ljudska prava, a finansirale Evropska unija, posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i ambasade Savezne Republike Njemačke. Projekat je trajao od 1. marta 2011. do 31. marta 2013. godine.

U okviru projekta, 17. juna 2011. godine, zaključen je sporazum o saradnji između nosioca projekta NVO Akcija za ljudska prava, Ministarstva rada i socijalnog staranja i Javne ustanove Centar za djecu i mlade „Ljubović“ (u nastavku „Centar“), koji je omogućio nenajavljene posjete monitora nevladinih organizacija Centru, izradu izvještaja o posjetama i razgovor o izvještaju na okruglom stolu, kao i izradu brošure o pravima štićenika Centra. Centar je ustanova u kojoj se djeca i omladina u sukobu sa zakonom ili poremećajima u ponašanju zbrinjavaju, vaspitavaju i osposobljavaju za povratak u porodicu ili samostalan život. Za razliku od ostalih zatvorenih ustanova koje su bile predmet monitoringa, Centar je organizovan tako da djeca odlaze u školu, a uz dozvolu i u samostalne izlaske u grad i posjete porodici.

Izvještaj u nastavku sadrži ukupnu ocjenu monitoring tima nevladinih organizacija o primjeni preporuka za unapređenje poštovanja ljudskih prava štićenika Centra, koje su dali Evropski komitet za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Ombudsman), kao i monitoring tim nevladinih organizacija koje su učestvovala u projektu.

Prvi izvještaj je objavljen u decembru 2011. godine, i nastao je pretežno na osnovu informacija prikupljenih prilikom posjeta Centru u periodu od jula do 20. novembra 2011. Tom prilikom je ocjenjena primjena preporuka CPT-a i Ombudsmana i date su dodatne preporuke monitoring tima. Završne ocjene o ispunjenosti preporuka datih u prvom izvještaju objavljene su u martu 2013. godine.

Prvi izvještaj je rezultat monitoringa Centra koji je u tom periodu funkcionisao u vanrednim uslovima, jer je stara zgrada Centra srušena, smještaj djece i veći dio aktivnosti se odvijao u privatnoj stanici, kao i u upravnoj zgradi, dok su se uporedo gradila četiri nova paviljona apartmanskog tipa za štićenike. Drugi dio izveštaja, u kome je ocijenjen stepen ispunjenosti preporuka, prati rad Centra u novim paviljonima i savremenim uslovima.

U ovom izdanju je predstavljen napredak koji je postignut u periodu od objavljivanja prvog izvještaja do završnog izvještaja. Na kraju svakog poglavlja su objavljene preporuke date u prvom izvještaju na kraju 2011. godine. Na kraju izvještaja, u Dodatku, nalazi se tabelarni pregled svih preporuka koji pokazuje i stepen njihove primjene u vrijeme objavljivanja završnog izvještaja u martu 2013. godine.

1.2. Posjete u okviru projekta

Za potrebe izrade prvog dijela izvještaja, monitori su u periodu od jula do 20. novembra 2011. godine pet puta posjetili Centar „Ljubović“.

Prva posjeta bila je 29. jula 2011. godine. U sastavu monitoring tima su bili: Tea Gorjanc-Prelević, pravnica, koordinatorka projekta, HRA; Danilo Ajković, pravnik, asistent koordinatorke projekta, CGO; Luka Stijepović, advokat, HRA; Dragana Otašević, socijalna radnica, monitor, CGO. Posjeta je bila najavljena, da bi se obezbijedio razgovor sa direktorom, Draganom Pajovićem, i organizatorom vaspitnog rada, Novom Vukićevićem. Pored razgovora sa upravom, monitori su obišli prostorije Centra, razgovarali sa prisutnim osobljem i tri štićenika koji su tada bili u Centru.

Druga posjeta bila je 22. septembra 2011. godine. Posjeta je bila takođe najavljena, a u sastavu tima bili su: Maja Raičević, asistentkinja koordinatorke projekta, SŽK; Jovana Hajduković, socijalna radnica, SŽK; Dragana Otašević, socijalna radnica, monitor, CGO; Danilo Ajković, pravnik, asistent koordinatorke projekta, CGO. Ovom prilikom se razgovaralo sa pomoćnikom direktora, Miloradom Ščekićem. Nakon toga monitori su razgovarali sa zaposlenima i obišli dio prostorija Centra.

U trećoj, nenajavljenoj posjeti, u subotu, 1. oktobra 2011. godine, bili su Danilo Ajković, pravnik, asistent koordinatorke projekta, CGO, i Dragana Otašević, socijalna radnica, monitor, CGO. Razgovarali su sa pomoćnim vaspitačem i noćnim dežurnim vaspitačem. Nakon toga su razgovarali i sa štićenicima.

Četvrta, nenajavljena posjeta, bila je 8. novembra 2011. godine. U posjeti je bila Dragana Otašević, socijalna radnica, monitor, CGO.

Peta, najavljena posjeta, bila je 9. novembra 2011. godine. U posjeti su bili: Luka Stijepović, advokat, HRA, i Dragana Otašević, socijalna radnica, monitor, CGO.

U drugoj fazi realizacije projekta se provjeravao stepen primjene preporuka datih u prvom dijelu izvještaja (kontrolne posjete). Monitoring tim je u ovoj fazi posjetio Centar takođe pet puta. U posjetama su bili: Tea Gorjanc-Prelević, Danilo Ajković i Jovana Hajduković, socijalna radnica, SŽK. Posjete su realizovane 9. jula, 16. novembra i 6. decembra 2012. i 8. februara i 18. februara 2013. godine.¹

Nivo saradnje sa upravom i osobljem Centra je bio veoma visok, omogućen je nesmetan pristup svim prostorijama, uvid u potrebnu dokumentaciju i razgovor sa štićenicima bez nadzora osoblja.

1.3. Predmet i cilj izvještaja, metod istraživanja i izvori informacija

Predmet izvještaja su opis i ocjena stanja poštovanja ljudskih prava štićenika Centra i to posebno u pogledu poštovanja zabrane njihovog zlostavljanja, ili drugog nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, u skladu sa preporukama CPT. Cilj izvještaja je da doprinese poboljšanju uslova boravka štićenika u Centru i njihove resocijalizacije, ukazujući na zapažanja monitora o pozitivnoj praksi i nedostacima u radu Centra.

¹ Posjeta 18. februara 2013. godine je bila nenajavljena.

Izveštaj je nastao nakon ukupno deset posjeta Centru, zasnovan je na ličnim zapažanjima monitora i razgovorima sa upravom i zaposlenima u ovoj ustanovi, i štićenicima i štićenicama Centra. Posjete su obavili monitori pravници i socijalni radnici, dodatno obučeni na treningu održanom od 12. do 14. maja 2011. u Podgorici.²

Prilikom izrade izvještaja korišteni su: međunarodni standardi i preporuke³, važeći propisi u Crnoj Gori koji se tiču socijalne i zdravstvene zaštite djece u sukobu sa zakonom, zakoni koji uređuju postupak u kojem se djetetu izriče mjera smještaja u ustanovu i zakoni čiji se pojedini djelovi posredno odnose na djecu čija su prava predmet ovog izvještaja⁴, podzakonski akti Centra, materijali sa treninga za monitore, izvještaj CPT-a o posjeti Crnoj Gori i Centru 2008. godine⁵, i izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda⁶, kao i dostupni međunarodni standardi za ustanove ovog tipa.⁷

Svi ovi izvori, zajedno sa izvještajem, dostupni su na internet stranici projekta: www.hraccion.org/monitoring_u_ustanovama_zatvorenog_tipa.

Prilikom izrade izvještaja, korišćene su metode: kvalitativnog istraživanja, analize sadržaja, pravna analiza usklađenosti domaćih propisa sa međunarodnim standardima i preporukama, kao i analiza primjene propisa u praksi. Od naučno-istraživačkih tehnika korišćene su tehnika posmatranja i intervju.

Završne ocjene su zasnovane na sljedećim izvorima informacija:

1. odgovorima dobijenim od direktora Centra;
2. odgovorima dobijenim od zaposlenih u Centru;
3. podacima prikupljenim prilikom monitoring posjeta Centru 2012. godine (9. jula, 16. novembra i 6. decembra) i 2013. godine (8. februara i 18. februara)⁸;
4. podacima dobijenim od Centra za edukaciju nosilaca pravosudne funkcije Crne Gore;
5. izvještavanju medija u postupcima koji se vode prema maloljetnicima;
6. podacima preuzetim iz Izvještaja Vrhovnog državnog tužioca Crne Gore o radu Državnog tužilaštva za 2011. godinu.⁹ (Izvještaj za 2012. godinu još nije bio završen i dostavljen Skupštini Crne Gore na razmatranje i usvajanje);
7. podacima objavljenim u Godišnjem izvještaju o radu sudova za 2011. godinu koji je usvojio Sudski savjet.¹⁰

2 Trening su vodili iskusni i renomirani treneri iz partnerskih organizacija - Beogradskog centra za ljudska prava i Letonskog centra za ljudska prava, koji imaju višegodišnje iskustvo sa sličnim monitoringom.

3 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvencija o pravima djeteta, Standardna minimalna pravila UN za administraciju maloljetničkog pravosuđa (Pekinška pravila), Smjernice UN za sprječavanje maloljetničke delikvencije (Smjernice iz Rijada), Pravila UN za zaštitu maloljetnika lišenih slobode (pravila iz Havane), Bečke smjernice za akcije o djeci u sistemu krivičnog pravosuđa, Opšti komentar Komiteta za prava djeteta br. 10 (CRC/C/GC/10) o pravima djece u maloljetničkom pravosuđu, Izvještaje CPT-ja o posjetama maloljetničkim zatvorima i socijalnim ustanovama za smještaj maloljetnih izvršilaca krivičnih djela u državama članicama Savjeta Evrope, itd.

4 Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Sl. list CG“, br. 39/2004 i br. 14/2010), Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti („Sl. list CG“ br. 78/2005), Krivični zakonik Crne Gore („Sl. list RCG“, 70/03...32/11), Porodični zakon („Sl. list RCG“, br. 1/07), Zakonik o krivičnom postupku RCG („Sl. list RCG“, br. 71/2003, 7/2004 i 47/2006), Nacrt zakona o maloljetničkom pravosuđu iz septembra 2011. godine, Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Sl. list CG“, br. 64/2011).

5 Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) o posjeti Crnoj Gori od 15. do 22. septembra 2008. godine, dostupan na: <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-mne.pdf>, i odgovori Vlade Crne Gore na izvještaj CPT-a iz marta 2010. godine, dostupni na: <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-04-inf-mne.pdf>.

6 Poseban izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda o maloljetnicima u sukobu sa zakonom, decembar 2006. godine <http://www.ombudsman.co.me/izvjestaji.php>.

7 CPT standards („Substantive“ sections of the CPT’s General Reports): <http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>

8 Posjete obavio tim u sastavu: Danilo Ajković, pravnik i Jovana Hajduković, socijalna radnica. Posjeta 18. februara 2013. godine bila je nenajavljena.

9 <http://www.tuzilastvoscg.co.me/Izvjestaj%20o%20radu%20Drzavnog%20tuzilastva%20za%202011.god.pdf>

10 Izvještaj dostupan na http://sudovi.me/podaci/vrhs/depo/depo_Ink/25-04-2012-GODISNJI%20IZVJESTAJ%202011.G.pdf.

Zahvaljujemo svima koji su na bilo koji način doprinijeli ovom izvještaju, a posebno hvala na saradnji dr Suadu Numanoviću, ministru rada i socijalnog staranja u Vladi Crne Gore u prvoj godini projekta, Predragu Boškoviću, ministru rada i socijalnog staranja u Vladi Crne Gore u drugoj godini projekta, Remziji Ademović, pomoćnici ministra rada i socijalnog staranja, Draganu Pajoviću, direktoru Centra, Miloradu Šćekiću, pomoćniku direktora Centra, Novu Vukićeviću, organizatoru vaspitnog rada, Sonji Dragojević i Blagi Jukić, specijalnim pedagogima u Centru, i Dragani Đurišić, pomoćnom vaspitaču u Centru.

1.4. Istorijat Centra

Prvi vaspitno-popravni dom u Crnoj Gori osnovalo je Ministarstvo zdravlja 1948. godine u Donjoj Lastvi kod Tivta, a njegovi štićenici su većinom bili bila ratna siročad. Dom je radio do 1952. godine, kada je iz nepoznatih razloga ukinut i do 1965. godine u Crnoj Gori nije bilo slične ustanove.

Skupština Crne Gore je 1965. godine formirala Prihvatilište za vaspitno zapuštenu djecu i omladinu sa zadacima da:

- prihvata vaspitno zapuštenu djecu i omladinu do 18 godina starosti;
- klasifikuje štićenike u cilju njihovog upućivanja u odgovarajuće ustanove ili odabrane porodice;
- sanira porodične prilike u cilju pune resocijalizacije po povratku iz Prihvatilišta.

Izmjenom Zakona o osnovnom obrazovanju (*Sl. list SRCG*, br. 30/68) Prihvatilište je postalo nadležno za izvršavanje mjere upućivanja maloljetnika u vaspitnu ustanovu u trajanju od 6 mjeseci do 3 godine.

Republički sekretarijat za nauku i kulturu 1974. godine osnovao je Osnovnu školu „Mladost“ u okviru Prihvatilišta, koja je radila po redovnom nastavnom programu sve do 2007. godine, kada su djeca upućena u odabrane redovne gradske škole.

Zavod za vaspitanje maloljetnika osnovan je 1974. godine, a 1991. godine je organizovan kao Zavod za vaspitanje i obrazovanje djece i omladine, čija je djelatnost bila da zbrinjava, vaspitava i obrazuje, profesionalno osposobljava i obezbjeđuje zdravstvenu zaštitu djece i omladine sa poremećajima u društvenom ponašanju kao i da preduzima odgovarajuće mjere radi njihovog sprečavanja u narušavanju opšte prihvaćenih normi i vršenju krivičnih djela.

Vlada Republike Crne Gore je 2006. godine osnovala javnu ustanovu za smještaj djece i mladih, pod nazivom JU Centar za djecu i mlade „Ljubović“.¹¹

¹¹ Odluka Vlade Republike Crne Gore o organizovanju javne ustanove za smještaj djece i mladih („Sl. list RCG“ br. 78/05).

2. ZAKONSKI OKVIR UPUĆIVANJA I SMJEŠTAJA MALOLJETNIKA U CENTAR

2.1. Pregled osnova za upućivanje u Centar

U skladu s važećim zakonima, maloljetnici se smještaju u Centar na osnovu:

1. odluke suda u krivičnom postupku da izrekne vaspitnu mjeru *upućivanja u vaspitnu ustanovu*;¹² U 2012. godini je stupio na snagu Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (dalje: ZPMKP), koji predviđa „upućivanje u ustanovu nezavodskog tipa“, tj. Centar „Ljubović“, kao jedinu ustanovu takvog tipa u Crnoj Gori;

2. odluke suda u krivičnom postupku da izrekne vaspitnu mjeru *pojačan nadzor uz dnevni boravak u ustanovi za vaspitavanje maloljetnika*;¹³

3. odluke suda za maloljetnike u krivičnom postupku, umjesto mjere *pritvora*;¹⁴

4. odluke suda u vanparničnom postupku u slučaju *poremećaja u ponašanju djeteta* koji zahtijeva organizovan vaspitni uticaj i izdvajanje djeteta iz sredine u kojoj živi, s tim što ova mjera ne može trajati duže od godinu dana;¹⁵

5. odluke organa za prekršaje u prekršajnom postupku da izrekne mjeru *upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa*;¹⁶

6. odluke Organa starateljstva, u dva slučaja: (a) kada se posumnja da maloljetnik nema roditeljsko staranje (roditelji su umrli ili napustili dijete) ili da roditelji zloupotrebljavaju ili grubo zanemaruju svoje roditeljske dužnosti¹⁷, i (b) kada je iz nekog razloga staralac prinuđen da sa ustanovom socijalne zaštite podijeli obaveze o staranju o djetetu¹⁸.

7. Pored navedenog, postoji praksa da se u Centar smještaju maloljetni stranci koji ilegalno uđu u Crnu Goru, jer ne postoji odgovarajuće prihvatilište za djecu – strance, na osnovu Zakona o strancima.¹⁹

2.2. Vaspitna mjera upućivanja u vaspitnu ustanovu

Najviše djece se smješta se u Centar na osnovu odluke suda u krivičnom postupku da im, zbog izvršenja nekog krivičnog djela, izrekne vaspitnu mjeru upućivanja u vaspitnu ustanovu. Ova mjera traje od 6 mjeseci do 2 godine, a sud je može obustaviti u toku njenog trajanja. Osnovni problem s izricanjem ove mjere, prema zaposlenima u Centru, predstavlja prekomjerno

12 Na osnovu čl. 25 Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku.

13 Na osnovu čl. 23 ZPMKP-a.

14 Na osnovu čl. 62 ZPMKP-a (ranije čl. 487 i 497 Zakonika o krivičnom postupku (Sl. list RCG, 71/03, 7/04, 47/06).

15 Na osnovu čl. 83 Porodičnog zakona CG (Sl. list RCG, 1/07) i čl. 26 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (Sl. list RCG, 78/05).

16 Zakon o prekršajima, Sl. list CG, br. 1/2011.

17 Čl. 157 Porodičnog zakona i čl. 26 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti.

18 Čl. 175 Porodičnog zakona.

19 Vidi čl. 67, 72 Zakona o strancima (Sl. list CG, br. 82/08, 72/09 i 32/11).

trajanje postupka u kome se na kraju mjera izriče. Naime, trajanje krivičnog postupka protiv maloljetnika nije precizno ograničeno (postoji samo odredba čl. 476 Zakonika o krivičnom postupku po kojoj je postupak prema maloljetnicima „hitan“), pa se u praksi dešava da se prema licu, koje je krivično djelo izvršilo kao maloljetnik, ova vaspitna mjera izvršava i pošto protekne čak i pet godina od izvršenja krivičnog djela, onda kada dijete već uveliko postane punoljetno, zaposli se, stupi u brak ili dobije i djecu.²⁰ U periodu od 2007. do 2011. godine čak šest punoljetnih osoba izdržavalo je vaspitnu mjeru upućivanja u vaspitnu ustanovu u trajanju od 6 mjeseci do 2 godine, za krivično djelo koje su izvršili kao maloljetnici. Ovaj podatak zabrinjava, imajući u vidu srazmjerno mali broj maloljetnika koji se smještaju u Centar.²¹ Podsjećamo da svaki slučaj koji se tiče maloljetnika mora biti vođen ekspeditivno, bez bilo kakvog nepotrebnog odlaganja.²² S protekom vremena maloljetniku je sve teže, ako ne i nemoguće, da poveže postupak i odluku sa prestupom, a postavlja se i pitanje koliko će uspješan biti tretman punoljetnog lica, koje je npr. zasnovalo porodicu, u ustanovi namjenjenoj maloljetnicima.

Do kraja sprovođenja projekta, situacija je izmijenjena: usvojen je Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, a sudovi su ažurniji u predmetima koji se vode prema istima, te se tako u Centar prema ovoj mjeri upućuju samo maloljetna lica.

Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku je propisao da postupak prema maloljetniku i postupak u kojem je maloljetno lice oštećeno krivičnim djelom mora da bude hitan (čl. 5), ali taj zahtjev nije obezbijeđen rokovima za preduzimanje radnji u postupku. Međutim, propisana je obaveza postupajućeg sudije da obavijesti predsjednika suda ako predmet nije okončan i o razlozima zbog kojih je po pojedinim predmetima postupak još u toku, i obaveza predsjednika suda da preduzme mjere da bi se postupak ubrzao (vidjeti Dodatak, preporuka 1).

2.3. Pojačan nadzor uz dnevni boravak u ustanovi za vaspitavanje maloljetnika

Mjera *pojačan nadzor uz dnevni boravak u ustanovi za vaspitavanje maloljetnika*, izvršava se tako što maloljetnici posjećuju jednom dnevno Centar radi razgovora i tretmana od strane stručnih lica u Centru. Ova mjera takođe traje najmanje 6 mjeseci, a do 2 godine i sud je može obustaviti u toku njenog trajanja, na predlog Centra.

2.4. Smještaj maloljetnika u ustanovu po nalogu sudije za maloljetnike

Mjera određivanja *prিতvora* maloljetnika u krivičnom postupku, koja se izvršava u Centru, sprovedena je tri puta u posljednje četiri godine i, prema riječima organizatora vaspitnog rada, sa njenom primjenom u Centru nije bilo problema. Prema Pravilima Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnika lišenih slobode, pritvor maloljetnika bi trebalo samo izuzetno primjenjivati.²³

20 Takođe, čl. 110, stav 3 Krivičnog zakonika propisano je da se punoljetnom licu može izreći zavodska vaspitna mjera za djelo koje je izvršio kao stariji maloljetnik (između 16. i 18. godine starosti).

21 Godine 2009. i 2010. bilo ih je dvadeset, ove godine devet.

22 Izbjegavanje nepotrebnog odlaganja - Pravilo broj 20; Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila).

23 „Pritvor (maloljetnika) prije suđenja treba izbjegavati koliko god je to moguće i ograničiti na izuzetne okolnosti. Treba nastojati da se primjenjuju alternativne mjere.“ *United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty* (rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/113, 14. decembar 1990).

2.5. U slučaju poremećaja u ponašanju djeteta, na osnovu odluke suda u vanparničnom postupku

U izvještaju CPT-a o posjeti Centru 2008. godine, izražena je nedoumica u pogledu procedure za smještaj u Centar djece na osnovu Porodičnog zakona i Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti:

„Uprkos razgovorima sa osobljem, Delegacija nije uspjela steći jasnu sliku o procedurama smještanja koje se primjenjuju za slučajeve socijalne zaštite. Činilo se da su takvi maloljetnici mogli biti smješteni, kako na osnovu odluke nadležnog Centra za socijalni rad, tako i na osnovu sudskog naloga. Nadalje, pitanje starateljstva je Delegaciji ostalo nejasno...”

Na osnovu Porodičnog zakona (čl. 83)²⁴ i Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (čl. 25, tač. 3 i 26)²⁵ sud može, u vanparničnom postupku, po službenoj dužnosti ili na predlog roditelja, odnosno staratelja ili drugog lica kome je dijete povjereno na čuvanje i vaspitanje i organa starateljstva, odlučiti da dijete uputi u Centar *ako je došlo do poremećaja u ponašanju djeteta koji zahtijeva organizovan vaspitni uticaj i izdvajanje djeteta iz sredine u kojoj živi*. Ova mjera ne može trajati duže od jedne godine.

Odluku o upućivanju sud dostavlja organu starateljstva (nadležnom Centru za socijalni rad) koji donosi rješenje o upućivanju. Dakle, u ovom slučaju sud odlučuje o smještaju šticeenika u Centar, a ne Centar za socijalni rad. Prilikom posjete, direktor nas je obavijestio da je troje šticeenika smješteno u Centar po ovom osnovu.

2.6. Upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa od strane organa za prekršaje

Na osnovu novog Zakona o prekršajima (*Sl. list CG*, br. 1/2011), organ nadležan za vođenje prekršajnog postupka može maloljetniku za prekršaj koji je propisan zakonom izreći mjeru *Upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa* (Centar), koja se izriče kada maloljetno lice treba izdvojiti iz dotadašnje sredine i kad ocijeni da je pojačanim mjerama potrebno uticati na ličnost i ponašanje maloljetnika uz angažovanje stručnih lica. Ova mjera može trajati najkraće osam dana a najduže tri mjeseca, pri čemu se svakih mjesec dana razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mjere ili za zamjenu te mjere drugom vaspitnom mjerom. Izriče se kada maloljetno lice treba izdvojiti iz dotadašnje sredine i kad sud ocijeni da je pojačanim mjerama potrebno uticati na ličnost i ponašanje maloljetnika uz angažovanje stručnih lica.

2.7. Smještaj od strane Organa starateljstva (centra za socijalni rad)

Na osnovu čl. 175 a u vezi sa čl. 157 Porodičnog zakona i čl. 26 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Organ starateljstva (centar za socijalni rad) može smjestiti maloljetnika u Centar (a) ako postoji sumnja da maloljetnik *nema roditeljsko staranje* (roditelji su umrli ili napustili dijete) ili da *roditelji zloupotrebljavaju ili grubo zanemaruju svoje roditeljske dužnosti* (što je i osnov za lišenje roditeljskog prava u skladu sa čl. 87 Porodičnog zakona), pa se stoga maloljetniku mora odrediti staratelj; organ starateljstva u skladu sa tim donosi zaključak o privremenom smještaju lica u Centar dok se slučaj ne ispita tj. dok se ne pronađu i obavjeste roditelji ili staratelji djeteta

²⁴ Porodični zakon (*Sl. list RCG*, 1/07).

²⁵ Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti (*Sl. list RCG*, 78/05 – u toku je izrada novog zakona).

ili dok se dijete ne stavi pod starateljstvo. Najčešće se maloljetnici smještaju u Centar po ovom osnovu zbog skitnje i prosjačenja (što predstavlja grubo zanemarivanje djeteta od strane roditelja), ali se navodno vrlo kratko zadržavaju, jer se roditelji brzo pronađu. U drugom slučaju (b) centar za socijalni rad može smjestiti maloljetno lice u ustanovu socijalne i dječje zaštite (npr. Centar) umjesto porodičnog smještaja – hraniteljstva, s tim što staralac maloljetnika vodi opštu brigu o vaspitanju i obrazovanju djeteta. Nedostatak je u tome što Porodični zakon nije odredio koliko smještaj po članu 157 istog zakona može trajati. U praksi, to je kratko vrijeme (što ranije nije bio slučaj), jer se nastoji maloljetniku obezbijediti porodični smještaj u što kraćem roku. Bez obzira na to, zabrinjava činjenica da zanemarena, zapuštena ili i zlostavljana djeca, koja zahtijevaju poseban psiho-terapeutske rad i odgovarajuće okruženje, borave u Centru sa djecom koja su izvršili krivična djela ili prekršaje.

Pitanjem smještaja maloljetnika u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti bavio se i CPT, koji je u svom izvještaju iz 2008. godine, naveo:

„Još 11 maloljetnika je bilo smješteno prema aranžmanima o socijalnoj zaštiti i neki od njih su proveli više od tri godine u ustanovi. Uprkos razgovora sa osobljem, Delegacija nije uspjela steći jasnu sliku o procedurama smještanja koje se primjenjuju za slučajeve socijalne zaštite. Činilo se da su takvi maloljetnici mogli biti smješteni, kako na osnovu odluke nadležnog Centra za socijalni rad, tako i na osnovu sudskog naloga⁵⁰. Nadalje, pitanje starateljstva je delegaciji ostalo nejasno.“

„CPT bi želio dobiti detaljne informacije o procedurama koje se primjenjuju u odnosu na maloljetnike koji se primaju u Centar Ljubović u skladu sa zakonom o socijalnoj zaštiti, posebno u odnosu na smještanje, reviziju i otpuštanje, važeće vremenske rokove, dostupnost pravne pomoći i starateljstvo.“

U maju 2013. godine Skupština Crne Gore je usvojila Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, prema kome „Centar za socijalni rad smještaj djeteta u ustanovu preispituje najmanje jednom u šest mjeseci (član 70 stav 3), što predstavlja pozitivnu novinu u smislu vremenskog trajanja smještaja maloljetnika u Centar.

2.8. Smještaj maloljetnih stranaca u Centar kao prihvatilište

Na osnovu Zakona o strancima (čl. 67 i 72) stranca koga nije moguće odmah prinudno udaljiti ili kome nije utvrđen identitet, ograničiće se sloboda kretanja smještajem u prihvatilište za strance. Maloljetni stranac smješta se u Prihvatilište zajedno sa roditeljima ili drugim zakonskim zastupnikom, osim ako se procijeni da je za njega povoljniji drugi smještaj. Upravo je Centar ustanova koja se smatra „povoljnijim smještajem“ i u kojoj se maloljetni stranci smještaju do okončanja postupka, utvrđivanja identiteta tj. prinudnog udaljenja iz Crne Gore.

Prilikom posjete Centru 8. novembra 2011. godine, za ručkom sa ostalom djecom zatečena su i dva kenijska državljanina, koji su kao ilegalni imigranti, bez dokumenata, bili smješteni u prihvatnoj stanici. Bilo je očigledno da više nisu maloljetni, ali su tu dovedeni jer su i ranije bili smješteni u Centar. Već su dobro govorili crnogorski jezik.

2.9. Upućivanje u vaspitno-popravni dom ili ustanovu zavodskog tipa

Krivičnim zakonikom je propisana i vaspitna mjera *upućivanje u vaspitno-popravni dom* (čl. 93), koja ne može da se izvrši u Crnoj Gori jer takva ustanova ne postoji. Za vrijeme postojanja državne zajednice Srbije i Crne Gore, ova sankcija je izvršavana u popravnom domu u Kruševcu. Nakon proglašenja nezavisnosti Crne Gore, prestalo se sa upućivanjem u ustanovu koja je na teritoriji druge države, ali sankcija i dalje postoji, pa sada sudovi, po kazivanju osoblja Centra, ne izriču takvu sankciju.

Novousvojenim Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, ova sankcija je zamijenjena „upućivanjem u ustanovu zavodskog tipa“, ali kako takva ustanova u Crnoj Gori ne postoji, sudovi izriču mjeru „upućivanje u ustanovu nezavodskog tipa“, odnosno u Centar „Ljubović“.

2.10. Postupak prijema i otpusta štíćenika

Prijem štíćenika u Centar regulisan je Pravilnikom o prijemu i otpustu štíćenika (od novembra 2006. godine). Po osnovu izricanja vaspitne mjere upućivanja u vaspitnu ustanovu (tačka 1) prijem štíćenika počinje tako što sud rješenje o izricanju vaspitne mjere dostavlja matičnom centru za socijalni rad koji u roku od 15 dana od dana prijema odluke suda donosi rješenje o upućivanju maloljetnika u Centar o čemu obavještava sud. Ako se maloljetnik nalazi u bjekstvu, odnosno ne pojavi se radi smještaja, Centar obavještava policiju koja sprovodi maloljetnika na izdržavanje vaspitne mjere. Maloljetnik sa potpunom dokumentacijom (rješenje o smještaju, zdravstveno uvjerenje, socijalna anamneza) smješta se u Centar pri čemu je Centar dužan da svakih 6 mjeseci obavještava centar za socijalni rad o uspješnosti sprovođenja vaspitne mjere. Maloljetnik se otpušta sa izdržavanja vaspitne mjere po isteku vremena na koje je mjera izrečena, odnosno ranije ako sud tako odluči. Maloljetnik se ne može otpustiti bez saglasnosti matičnog centra za socijalni rad.²⁶ Boravak maloljetnika u Centru se može produžiti na zahtjev roditelja (ili staratelja) da bi završio školovanje ili otpočeo osposobljavanje.

U drugoj fazi realizacije projekta, po usvajanju ZPMKP-a, Centar je donio više podzakonskih akata iz svoje oblasti, kojima se reguliše procedura prijema, smještaja i boravka maloljetnika (vidjeti Dodatak, preporuka 31).

Što se tiče starateljstva, ono ne prestaje smještanjem u Centar, već maloljetnik ostaje pod starateljstvom roditelja, staratelja ili centra za socijalni rad, u skladu sa odredbama Porodičnog zakona.

Primili smo pritužbe na račun centara za socijalni rad da često „zaborave“ na štíćenike po njihovom smještaju u ustanovu, iako bi trebalo da kontinuirano prate slučaj svakog djeteta i da resocijalizovano dijete pripreme i vrate u porodicu i u društvenu zajednicu.

Preporuka zaposlenih u Centru, koji imaju višedecenijsko iskustvo u ovoj oblasti, da bi u sudovima trebalo odrediti sudije koje bi isključivo postupali u maloljetničkim predmetima, tj. da

²⁶ Matični centar za socijalni rad predstavlja centar za socijalni rad koji je nadležan za maloljetnika po osnovu maloljetnikovog mjesta prebivališta, odnosno boravišta.

im to bude jedini referat, odnosno koje bi bile posebno obučene za rad sa djecom, je definisana ZPMKP-om. koji Ovaj zakon sadrži odredbu prema kojoj državni tužilac za maloljetnike, sudija za maloljetnike, i sudije vijeća za maloljetnike moraju biti lica koja su stekla posebna znanja iz oblasti prava djeteta i o pravilima postupanja sa maloljetnim učiniocima krivičnih djela i maloljetnim licima kao učesnicima u krivičnom postupku (čl. 46).

Takođe, dobro rješenje je to što po ZPMKP-u sudija za maloljetnike ima obavezu da obilazi maloljetnike, i o tome sačinjava izvještaj i podnosi ga predsjedniku suda, kako za ona lica koja su u maloljetničkom zatvoru, tako i za ona koja izdržavaju institucionalnu mjeru, u ustanovi kakva je Centar „Ljubović“ (čl. 149).

2.11. Preporuke (iz decembra 2011. godine)

⇒ Predlog zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku dopuniti rokovima za preduzimanje radnji u postupku, da bi se obezbjedila hitnost.

⇒ Obezbijediti da samo posebno obučeni sudije i tužioci, koji posjeduju sertifikat o završenoj obuci, postupaju u maloljetničkim predmetima.

⇒ U okviru obuke, obezbijediti da svaki sudija koji postupava sa maloljetnicima provede bar jedan dan u Centru „Ljubović“ i jedan dan u maloljetničkom zatvoru u okviru Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija.

⇒ Obezbijediti posebna skloništa za zlostavljaju, zapuštenu ili zanemarenu djecu, prije njihovog upućivanja u hraniteljske porodice.

U TABELI U DODATKU, detaljno je opisan stepen primjene ovih preporuka do kraja projekta u martu 2013. godine (navedenim redosledom: preporuke 1, 2, 3 i 5).

3. ŠTIĆENICI

U Centru je prilikom posjeta bilo ukupno jedanaestoro djece na stalnom tretmanu (prvo deset dječaka i jedna djevojčica, a do kraja devet dječaka i dvije djevojčice).

Devetoro njih nalazilo se u Centru na izdržavanju vaspitnih mjera u trajanju od 6 mjeseci do 2 godine, koju je izrekao sud.

Dva štićenika su bila na stalnom tretmanu tj. na izvršenju vaspitne mjere pojačanog nadzora organa starateljstva uključujući i dnevni boravak.

Od pomenutih devetoro štićenika koji izdržavaju mjeru od 6 mjeseci do 2 godine, šestoro je upućeno u Centar na osnovu Krivičnog zakona, zbog učinjenih krivičnih djela razbojništva, nanošenja teških tjelesnih povreda i imovinskih delikata, dok je preostalo troje upućeno na osnovu Porodičnog zakona, zbog poremećaja u ponašanju.

Jedna djevojčica je smještena u učenički dom, a druga je smještena u Centar na osnovu čl. 175 Porodičnog zakona, koji predviđa da organ starateljstva dijete može smjestiti i u ustanovu socijalne i dječije zaštite. S obzirom da takve posebne ustanove nema, djeca se smještaju u Centar.

Dalje je situacija slična onoj iz 2008. godine, kada je CPT preporučio da se razmotri pitanje zajedničkog boravka u Centru maloljetnika različitih profila i potreba. Naime, u Centru i dalje zajedno sa maloljetnim delinkventima borave zlostavljana djeca i djeca privremeno izmještena iz svoje porodične sredine, mada znatno kraći period nego ranije.

U 2012. godini, izgradnjom novih objekata, odjeljenja za prijem i tretman, kao i funkcionisanjem prihvatne stanice kao odvojene cjeline, maloljetnici su na odgovarajući način razdvojeni, ali ova situacija i dalje ne rješava problem smještaja djece u Centru koja nisu u sukobu sa zakonom već imaju specifične potrebe.

3.1. Preporuke (iz decembra 2011. godine)

⇒ Da sudovi dosljedno poštuju princip hitnosti u postupanju u predmetima koji se odnose na maloljetna lica, kako bi se spriječilo da se punoljetna lica upućuju u centar za maloljetnike.

⇒ Da se po završetku izgradnje apartmana za štićenike obezbijedi podjela različitih kategorija maloljetnika različitih profila i potreba. Nastojati da se obezbijede posebna skloništa za zlostavljanu, zanemarenu, odnosno zapuštenu djecu, kako je već navedeno.

U TABELI U DODATKU je detaljno opisan stepen primjene ovih preporuka u martu 2013. godine (navedenim redosledom: preporuke 6 i 7).

4. USLOVI BORAVKA ŠTIĆENIKA

4.1. Prostorni kapaciteti

Centar je 2011. godine raspolagao sa dvije zgrade: zgradom internata (nekadašnja zgrada škole),²⁷ u okviru koje funkcionišu prihvatna stanica, institucionalni tretman i prijemno odjeljenje sa dijagnostikom, i upravnom zgradom, u okviru koje se nalaze dnevni centar, biblioteka, bravarska radionica, kuhinja i dvorište.

S obzirom da je veliki dio starih i neuslovnih²⁸ objekata za smještaj maloljetnika srušen, u toku izrade prvog dijela izvještaja gradila su se četiri nova objekta, s apartmanima namijenjenim smještaju šticeenika, koje finansira Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crne Gore.

Useljenje u nove objekte planirano je do kraja 2011. godine, kako nam je rečeno tokom prve posjete u julu mjesecu 2011. godine. Međutim, već tada je bilo jasno da ovaj rok neće biti ostvaren jer je samo jedan od četiri planirana objekta bio u završnoj fazi, a kod preostala tri bili su završeni samo grubi građevinski radovi. Upravo je vremenski okvir završetka predviđenih radova zanimao CPT prilikom posjete 2008. godine.²⁹ Novoizgrađeni objekti su otvoreni juna 2012.godine.

Za razliku od 2011. godine, kada je tadašnji raspored prostorija predstavljao samo prelazno rješenje do useljenja u nove objekte(objekat namijenjen za Prihvatnu stanicu, a u kome su bili smješteni svi šticeenici Centra, sada služi isključivo za prijem šticeenika, a ne i za institucionalni tretman, kao što je to tada bio slučaj), sada je stanje umnogome drugačije. Novoizgrađeni objekti zadovoljavaju međunarodne standarde iz oblasti dječije zaštite, a jedan od objekata posjeduje na prizemlju i sobu za smještaj lica koje se koristi invalidskim kolicima, prilagođenu potrebama takvog šticeenika, sa isto tako opremljenim kupatilom i nesmetanim prilazom dnevnom boravku i trpezariji.

4.2. Organizacione jedinice

Centar ima 4 organizacione jedinice, i to:

- 1) prihvatna stanica;
- 2) pojačani nadzor uz dnevni boravak u ustanovi za vaspitanje;
- 3) prijemno odjeljenje sa dijagnostikom,
- 4) izvršavanje institucionalne mjere (od 6 mjeseci do 2 godine).

²⁷ Zaključkom Vlade o transformaciji Centra za djecu i mlade „Ljubović“ br. 03-5981 od 27.07.2007. godine, ukinuta je OŠ „Mladost“ koja je djelovala u okviru Centra i djeca su upućena u odabrane redovne gradske škole.

²⁸ Članovi tima su ranije, 2010. godine, posjećivali Centar, u kome nije bilo odgovarajućeg grijanja, a vrata i prozori bili su krajnje dotrajali.

²⁹ Izvještaj upućen Vladi Crne Gore nakon posjete Crnoj gori od strane Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja 2008. godine: <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-eng.htm>.

4.2.1. Prihvatna stanica

Prihvatna stanica namijenjena je prijemu djece koja u Centar dolaze po nalogu suda, zatim pružanju hitne socijalne pomoći u smislu privremenog, kratkotrajnog smještaja i zbrinjavanja djece i mladih zatečenih u skitnji, bez nadzora roditelja ili drugih odraslih osoba dok se ne ostvari trajnije rješenje (povratak u svoju ili drugu porodicu, Centru za socijalni rad ili neki drugi način).

Prema evidenciji organizatora vaspitnog rada, mjesečno kroz prihvatnu stanicu prođe od 15 do 20 djece, s tim da je u posljednje vrijeme bilo najviše djece iz Libije koja su pobjegla od tamošnjih ratnih zbivanja. U toku 2010. kroz stanicu je prošlo 182 maloljetnika.³⁰

Prihvatna stanica je namijenjena zadržavanju djece najduže 24h. Međutim, zbog loše koordinacije ustanova u oblasti socijalne zaštite djeca u njoj borave i po mjesec dana. Zbog toga se dešavalo da nema mjesta za sve kojima je potreban smještaj. Uprava Centra ističe kao zabrinjavajuće to što se često u Prihvatnu stanicu šalju zlostavljana djeca, jer ne postoji adekvatna ustanova za njih. To nije preporučljivo iz razloga što se u isto okruženje stavljaju djeca koja su žrtve zlostavljanja sa djecom koja su izvršioc i krivičnih djela. Prema njihovim riječima, oni se trude koliko je to moguće da što manje budu u kontaktu sa djecom sa tretmana, međutim, boravak u istoj zgradi, ručavanje i sl. čine da je to u praksi teško ostvarivo. Ova djeca bi trebalo da borave u posebnom skloništu ili da budu smještena u hraniteljske porodice.

Smatramo da se ozbiljno treba pozabaviti ovim problemom u smislu pronalaženja načina da se ovakva djeca zasebno izdvoje i da im se pruži poseban tretman od strane multidisciplinarnih stručnjaka, jer se radi o izuzetno ranjivoj kategoriji djece. Međutim, za razliku od ranije prakse koju je primjetio CPT, da djeca u stanju socijalne potrebe, koja nisu izvršioc i krivičnih djela, u Centru borave i dvije godine, sada se takva djeca, kako smo obaviješteni, u Centru zadržavaju najviše mjesec dana.

U okviru Prihvatne stanice postoje apartmani sa dvokrevetnim sobama koji se pružaju u uskom hodniku sa dva toaleta. Sobe su uvijek bile u urednom stanju, opremljene osnovnim inventarom: krevetima, ormarom, televizorom i klima uređajem. Postoje zasebni muški i ženski toaleti, što je i označeno. Sobe, koje se nalaze u istom hodniku, podjeljene su na muške i ženske, ali bez natpisa koji bi na to ukazivali. U kontrolnim posjetama u 2013. godini, postavljeni su natpisi koji slovno i grafički prikazuju da se radi o sobi za dječake, odnosno djevojčice.

Prilikom posjete 22.09.2011. u Prihvatnoj stanici zatečena je djevojčica N.N., uzrasta od oko 7 godina (u tom momentu u Centru nisu imali nikakve podatke o njoj), uplašena, ćutljiva, očito je bilo da joj je potrebna posebna pažnja i briga. Bila je sama u sobi i na dolazak posjetilaca ona se ozarila. Prostorija sa osnovnim inventarom bez bilo čega „dječijeg“, ne može djelovati umirujuće na dijete koje je možda preživjelo zlostavljanje, a u svakom slučaju je usamljeno, van porodice. Imajući u vidu da je u tom momentu bila jedino dijete u Prihvatnoj stanici, nije trebalo da bude ostavljena bez nadzora.

Iako je u prvom izvještaju konstatovano da nema igračaka ili prostora prilagođenog djeci mlađeg uzrasta, što bi moglo da im pomogne pri adaptaciji na nepoznat prostor, ovo je u međuvremenu izmijenjeno, te tako u 2013. godini svaka soba ima igračke namijenjene različitim uzrastima djece.

³⁰ Izvještaj o radu Centra za djecu i mlade „Ljubović“ za 2010. godinu, Podgorica, decembar 2010.

4.2.2. Prijemno odjeljenje sa dijagnostikom

U okviru ovog odjeljenja utvrđuje se etiologija i fenomenologija ponašanja djece u sukobu sa zakonom. Drugim riječima, ispituju se uzroci delinkventnog ponašanja mlade osobe, socijalno-individualna svojstva izvršioca, način života, njegove navike itd.

Kao organizaciona jedinica predstavlja izuzetno bitnu fazu u okviru koje služba za vaspitanje dalje raspoređuje dijete u neku od vaspitnih grupa nakon perioda adaptacije. U uslovima u kojima Centar trenutno funkcioniše to je nemoguće jer prostorni kapaciteti za ispunjenje ovog uslova ne postoje, pa se, kako su nam vaspitači rekli, snalaze tako što koriste slobodne prostorije u Prihvatnoj stanici ili na tretmanu.

Bez obzira na činjenicu da se nove zgrade grade i da bi trebalo da budu useljene naredne godine, sadašnje stanje je veliki nedostatak - jer nije obezbijeđena prostorna distanca između organizacionih jedinica u kojima borave različite kategorije šticećenika u različitim fazama tretmana. Sada dolazi do miješanja maloljetnika koji su tek pristigli u Centar i kojima je mjesto u Prijemnom odjeljenju, sa onima koji su na institucionalnom tretmanu, a koji će u odvojenom dijelu boraviti tek po useljenju u nove apartmane.

Useljenjem u novoizgrađene objekte, stanje zatečeno u 2011. godini je u potpunosti promijenjeno: svaka organizaciona jedinica je fizički odvojena i zaposleni tj vaspitna kao i pedagoško psihološka služba rade u uslovima prilagođenim njihovim potrebama za rad sa djecom.

4.2.3. Institucionalni tretman

Sastoji se iz dva dijela, muškog i ženskog, prostorno podijeljenim hodnicima, mada na vratima od hodnika koji vodi ka sobama ne postoje oznake da se radi o muškim odnosno ženskim sobama. Postoje tri muške i dvije ženske sobe. Sobe su dvokrevetne, sa televizorom, klima uređajem, ormarom, prirodnom svjetlošću. Ukupno ima deset kreveta.³¹ Djeca nisu u značajnoj mjeri dala svoj pečat tim sobama, niti su one ukrašene kako bi se djeca bolje osjećala. Ipak, ovo je samo prelazno rješenje do preseljenja u nove zgrade za koje je, kako nam je direktor rekao, već obezbijeđen kompletan inventar.

Toaleti su novi, uredni, postoje zasebno ženski i muški toaleti. Mašine za veš su u funkciji, nalaze se u kupatilu i maloljetnici ih sami koriste. Dobijaju higijenske pakete na mjesečnom nivou ili po potrebi.

U 2013. godini sve sobe su označene slovno i grafički, sa novim inventarom, a sve sobe u kojima borave šticećenici ispunjene su ličnim stvarima i igračkama i knjigama kojima su iste dobile lični pečat djece koja borave u njima.

4.2.4. Dnevni centar

U prizemlju upravne zgrade, smješten je Dnevni centar za izvršavanje mjere dnevnog boravka pod nadzorom organa starateljstva, u okviru kojeg se nalazi i biblioteka. Dnevni centar ima rešetke na prozorima, koje bi trebalo ukloniti, jer za njima nema suštinske potrebe.

31 Mada je trenutno 11 šticećenika na stalnom tretmanu, prema riječima zaposlenih, nikad svi šticećenici nisu istovremeno u Centru (npr. nalaze se kod roditelja u posjeti). Takođe, kada se zbog neažurnosti sudova za izdržavanje mjere javi punoljetno lice koje je krivično djelo izvršilo kao maloljetnik, koje se u međuvremenu zaposlilo, osnovalo porodicu, u dogovoru sa upravom takvo lice ne boravi u Centru, uz obavezu redovnog javljanja Centru, što se u praksi i poštjuje.

Sadržaj biblioteke ne odgovara dječijem uzrastu i ne sadrži knjige novijeg datuma (dominiraju enciklopedije, filozofske studije i stručne knjige o vaspitanju djece na engleskom jeziku).³²

Biblioteka sadrži kompletne školskih lektira za osnovne i srednje škole po starom obrazovnom programu. Trebalo bi je obogatiti lektirama po važećem planu i programu u školama, kao i novijim naslovima koji bi privukli dječiju pažnju, a koji bi na njih izvršili pozitivan uticaj i o kojima bi se sa njima moglo razgovarati na odgovarajućim radionicama.

U dnevnom boravku instalirane su dvije kamere, jer tu borave djeca koja izvršavaju mjeru dnevnog boravka. Međutim, kamere mogu izazvati nelagodnost tokom boravka ili organizovanja bilo koje aktivnosti, i dovode do toga da djeca nemaju osjećaj opuštenosti i spontanosti dok znaju da ih neko posmatra. Smatramo da je svrsishodnije kamere postaviti na ulazu u Centar, jer se na taj način sasvim može zaštititi bezbjednost, odnosno pratiti dolazak i odlazak zaposlenih i štićenika.

Sada svaki od 4 novoizgrađena paviljona u kojima se odvija institucionalni tretman ima svoj dnevni boravak u kojima štićenici zajednički provode vrijeme, koji je staklom razdvojen od prostorije u kojoj borave vaspitači i pedagozi-psiholozi koji na taj način nad njima imaju neprekidan kontakt i nadzor. Ovime je ispunjena i preporuka da ne dolazi do miješanja štićenika različitih kategorija (vidjeti Dodatak, preporuka br.7).

4.2.5. Kuhinja

Kuhinja je površine 8 m², u njoj se priprema samo doručak, dok se ručak i večera dopremaju iz studentske menze. Rečeno nam je da djeca uvijek imaju dovoljno voća i da se porcije ako postoji potreba dupliraju. Međutim, štićenici su saopštili članovima monitoring tima da bi voljeli da dobijaju više voća, što je primjetio i CPT u svom izvještaju o posjeti 2008. godine.³³

Prilikom posjete zatekli smo štićenike tokom ručka. Uočljiv je nedostatak trpezarije kao zasebne prostorije. Djeca jedu u kuhinji za malim stolom za koji može da stane najviše njih četvoro, pa tako ne mogu svi da jedu istovremeno.

U kuhinji je primijećeno da se u rashladnim uređajima skladište ostaci hrane od prethodnih dana. Oni se prema riječima zaposlenih ne koriste u ishrani, već ih preuzima zaposleni iz kuhinje za privatnu upotrebu, ali svakako mogu dovesti u pitanje nivo higijene i zdravstvene zaštite zaposlenih i štićenika.

U 2012. i 2013. godini primijećen je napredak jer sada reorganizacijom prostorija tj useljenjem u nove objekte, štićenici ručavaju u trpezariji, koja je odvojena od kuhinje u kojoj se sprema hrana, a prema riječima štićenika, koji su o tome pitani u više navrata, nasamo, dobijaju dovoljne količine voća za užinu.

³² Na primjer: Aristotelov „Organon“, Hegelova „Fenomenologija duha“, Platonovi „Zakoni“ itd. Prema UN Pravilima za zaštitu djece lišene slobode, svaka ustanova ovog tipa mora da obezbijedi pristup biblioteci sa stručnim knjigama, kao i beletristikom odgovarajućom za maloljetnike, koji treba i da budu podsticani da koriste knjige (tačka 41).

³³ Izvještaj o posjeti Crnoj Gori 2008. godine, CPT, stav 141.

4.2.6. Dvorište

Dvorište je prijatnog izgleda, lijepo uređeno, sa puno zelenih površina, i inventarem koji je ručni rad štićenika Centra, napravljen u bravarskoj radionici. Prema riječima uprave, reno- viranjem Centra predviđena je izgradnja sportskih terena, što će doprinijeti kvalitetnom iskorišća- vanju slobodnog vremena štićenika. U 2013. godini Centar posjeduje sportske terene, za fudbal i košarku, potpuno uređene i popločane prilaze, staze, travnate površine, a posjeduje i fontanu ispred jednog od objekata.

4.2.7. Bravarska radionica

Dječaci u toku dnevnih aktivnosti, kao vid prakse, u radionici prave klupe, koševe i sličan inventar koji Centar dalje prodaje i na taj način pomaže svoje finansiranje i zadovoljenje potreba štićenika. Pošto je rad u radionici zasnovan na dobrovoljnosti u radionici rade samo dva štićenika koji za svoj rad na mjesečnoj osnovi dobijaju stipendiju. Djecu u radionici obučava na- stavnik prakse. Rad je regulisan Pravilnikom o zaštiti na radu.³⁴

Djevojčice nemaju organizovan sličan vid zanimanja, odnosno osposobljavanja. Centar bi tre- balo da obezbijedi i njima mogućnost da steknu neku zanatsku vještinu da bi po izlasku iz Centra sa stečenim zanatom mogle lakše da se zaposle, što je jedan od najboljih načina za njihovu re- integraciju u društvo, kako je preporučio i CPT.³⁵ Takođe, i bez obzira na zanatsko obrazovanje, i djevojčicama treba omogućiti da korisno provode vrijeme, što bi takođe trebalo da bude način njihove odgovarajuće resocijalizacije.

Proizvode radionice i eventualnih budućih aktivnosti trebalo bi bolje promovisati, jer je to višestruko koristan način da Centar prihoduje i omogući bolji standard svojim štićenicima.

Centar nudi i djevojčicama određene vidove obuke, mada, prema riječima zaposlenih, većina štićenika se obrazuje u okolnim gradskim školama(osnovnim i srednjim) što je glavni cilj njihovog programa resocijalizacije, u cilju većeg stepena uključivanja u društvenu zajednicu.

4.2.8. Preporuke (iz decembra 2011. godine)

⇒ Označiti muške i ženske sobe.

⇒ Obezbijediti poseban smještaj zlostavljane, i zanemarene ili zapuštene djece. Uspostaviti funkcionalni sistem hraniteljskih porodica (i nesrodničkih) na teritoriji glavnog grada, i drugih većih opština, u koje bi se ova djeca upućivala iz Prihvatne stanice.

⇒ Nabaviti igračke i prilagoditi prostor Prihvatne stanice za djecu mlađeg uzrasta, da im se pomogne pri adaptaciji na njima nepoznat prostor.

34 Na osnovu čl.102 Zakona o radu, čl.4 Statuta ustanove, Upravni odbor JU Centra „Ljubović“ na sjednici održanoj 28.02.2006. donio je pomenuti pravilnik. Delegaciji dostupan po osnovu podnešenog Zahtjeva za slobodan pristup informacijama od 06.09.2011. godine.

35 Saglasnost CPT-a sa principom izloženim u pravilu 26.4 Pekinških pravila. <http://www.cpt.coe.int/lang/hrv/hrv-standards.pdf>. Vidjeti i tačke 42, 43, 45 i 46 UN Pravila o zaštiti maloljetnika lišenih slobode.

- ⇒ Ukloniti rešetke sa prozora prostorija Dnevnog centra.
- ⇒ Ukloniti kamere iz Dnevnog centra (prostorije za dnevni boravak) i postaviti ih na kapiju Centra ili ispred ulaza u zgradu.
- ⇒ Dijagnostičko prijemno odjeljenje prostorno odvojiti od ostalih organizacionih jedinica.
- ⇒ Obogatiti biblioteku novijim naslovima, prilagođenim uzrastu i interesovanjima djece.
- ⇒ Obezbijediti jednak tretman muškim i ženskim štićenicima centra po pitanju profesionalne obuke - obezbijediti i djevojčicama mogućnost da steknu zanatske vještine.
- ⇒ Promovisati proizvode koje djeca proizvode u bravarskoj radionici ili ubuduće i u drugim radionicama.
- ⇒ Obezbijediti da djeci voće bude stalno dostupno.

U TABELI U DODATKU, detaljno je opisan stepen ispunjenosti preporuka 2013. godine (navedenim redosledom: preporuke 5, 8, 10, 11,12, 13, 14, 15, 16 i 17).

5. METOD RADA, AKTIVNOSTI, PSIHOSOCIJALNI I VASPITNI RAZVOJ DJECE U OKVIRU CENTRA

5.1. Kadrovi

U Centru trenutno radi 39 osoba, od toga 19 sa visokom stručnom spremom.

Vaspitni rad organizuje Organizator vaspitnog rada, fakultetski obrazovan, dva su vaspitača sa višom stručnom spremom, a tri pomoćna vaspitača sa srednjom stručnom spremom. Osim ovih osoba, kao vaspitači su angažovani i pravnici, te nekadašnji nastavnici škole „Mladost“, koji su preraspoređeni na mjesto vaspitača - noćnih dežurnih.³⁶ Uбудuće treba voditi računa o tome da se u radni odnos prime posebno školovani vaspitači. Osim lica koja su zadužena za vaspitni tretman tj. svakodnevni rad sa djecom, u Centru su stalno angažovana 3 specijalna pedagoga, 2 psihologa, 1 pedagog i 1 socijalni radnik.

Upravo zbog malog broja štićenika (u prosjeku njih 12 na stalnom tretmanu) upitan je učinak specijalizovanog kadra u dijelu aktivnosti koje bi morale biti redovne u ovakvoj vrsti ustanove, kakve su grupne radionice, o čemu detaljnije u nastavku (tačka 5.2).

Kada je CPT posjetio Centar 2008. godine, zatečeno je 38 zaposlenih, i bilo je najavljeno da će biti otvoreno još 6 radnih mjesta (4 za vaspitače, 1 za instruktora i 1 za bezbjednost).³⁷ Međutim, broj zaposlenih do danas uvećan je samo za jednu osobu. Rad se odvija u tri smjene. U prvoj i drugoj smjeni su po četiri, a u noćnoj tri zaposlena. Zbog trenutnog stanja - renoviranja objekata, samo prihvatna stanica radi 24 sata. U 2013. godini u Centru je program stručnog osposobljavanja počelo da obavlja devet lica, u okviru istoimenog Vladinog programa.

Zabrinjavajuće je što noćnu smjenu u Centru obavljaju samo tri lica,³⁸ muškarca, iako postoji raspoloženje i žena da rade u sve tri smjene. Na ovaj način dolazi do povlašćenog tretmana jednog dijela zaposlenih, jer zaposleni koji rade noćnu smjenu imaju veća primanja od onih koji rade u dnevnim smjenama.³⁹ Pregledom Knjige dežurstva, utvrđeno je da gore navedena tri lica rade neprekidno noćnu smjenu, duže od jedne radne nedjelje, suprotno Zakonu o radu, koji propisuje da poslodavac mora napraviti takav raspored smjena da zaposleni *ne može* raditi noćnu smjenu neprekidno duže od jedne radne nedjelje.⁴⁰

U 2013. godini smjenski rad se organizuje u dva paviljona, i to u Prihvatilištu sa prihvatnom stanicom, gdje su u noćni rad uključeni svi vaspitači (njih petoro), što nije slučaj sa paviljonima

36 Program rada za 2011. godinu, 3 strana, dostupan na linku <http://centarljubovic.me/images/stories/Dokumenta/PROGRAM%20RADA%20za%202011.pdf>.

37 Izvještaj CPT o posjeti Crnoj Gori 2008. godine, stav 143 Odgovori Vlade CG na izvještaj Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog i ponižavajućeg tretmana kažnjavanja o njegovoj posjeti Crnoj Gori; 11.3.2010, dostupan na linku: <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-04-inf-mne.pdf>.

38 Program rada za 2011.godinu, 3 strana, dostupan na linku <http://centarljubovic.me/images/stories/Dokumenta/PROGRAM%20RADA%20za%202011.pdf>.

39 Noćnim radom se po zakonu smatra vrijeme od 22h do 6 sati narednog dana i rad noću predstavlja poseban uslov rada, koji se dodatno plaća (čl. 78 st. 2, u vezi čl. 56, st. 1,2,3 Zakona o radu, Sl. list CG br. 49/08, 26/09).

40 Čl. 172 stav 1, tačka 17, u vezi sa čl. 57, stav 1 Zakona o radu, „Sl. list Crne Gore“, br. 49/08, 26/09.

za Institucionalni tretman, gdje dežura ista grupa muških vaspitača (njih troje) (vidjeti Dodatak, preporuka br. 18).

Primjetili smo da se od tri muškarca angažovana za rad u noćnoj smjeni, protiv dvojice (jednog uvijek angažovanog u noćnoj, a jednog po smjenama) vodi krivični postupak zbog optužbe za obljubu dvije maloljetne osobe, koje su u periodu 2005. godine bile štićenice ustanove.⁴¹ U pitanju su noćni vaspitač S.K. i portir S. J. Od direktora Centra smo tražili odgovor na pitanje: „Da li su u periodu od 1.1.2000. do 1.11.2011. vođeni disciplinski postupci protiv zapošljenih u Centru za djecu i mlade „Ljubović“, i ako jesu, koji je njihov konačan ishod?“ Odgovor⁴² prenosimo integralno: „U periodu od 1.1.2000. do 1.1.2011., vođen je disciplinski postupak protiv tadašnjeg direktora G.P, sada penzionera, noćnog vaspitača S.K. i portira S.J. Imenovani su ovih dana prvostepenom presudom oslobođeni krivice, mada presuda još nije pravosnažna.“

Napominjemo da su uprava i nadležno ministarstvo bili u obavezi da gore navedena lica udalje sa radnog mjesta, u skladu sa tada⁴³ i sada važećim zakonskim propisima (čl. 130, stav 1, tačka 3 Zakona o radu⁴⁴), jer je protiv njih pokrenut krivični postupak zbog krivičnog djela učinjenog u radu ili u vezi sa radom, koji, kako je navedeno, još uvijek nije okončan pravosnažnom presudom. Posebno je zabrinjavajuće što ova lica ne samo što nisu suspendovana, već su raspoređena da rade zajedno i u noćnoj smjeni, jedan stalno, a drugi povremeno.

Dvojica zaposlenih nijesu udaljeni iz Centra, kako Zakon o radu nalaže, jer se protiv njih vodi krivični postupak za krivično djelo učinjeno u radu ili u vezi sa radom, već su raspoređeni na radna mjesta na koja nemaju dodira sa djecom (vidjeti Dodatak, preporuka br. 19).

Zaposleni, prema riječima direktora, imaju iskustva u radu sa djecom u sukobu sa zakonom i podjeljeni su u multidisciplinarne timove tako da u svakoj smjeni postoji po jedan stručnjak (psiholog, vaspitač, specijalni pedagog i neko od pomoćnog osoblja).

Međutim, tokom prve posjete, na ormaru u jednoj od kancelarija bio je istaknut „Raspored dežurstava za period od 18.6. do 21.8.2011. za vaspitače i pomoćne vaspitače“. Među imenima su se našla i lica V.P. i S.P, koji su zaposleni kao pravnik-savjetnik i instruktor.⁴⁵ Ponavljamo da treba nastojati da se kao vaspitači u ovakvoj specijalizovanoj ustanovi angažuju samo ona lica koja su školovana za taj poziv.

Preduslov za uspješnu resocijalizaciju djece u sukobu sa zakonom je kvalitetan kadar, koji pored odgovarajuće stručne spreme, koja se podrazumijeva, mora imati i dodatne predispozicije za rad sa djecom kao što su osjetljivost, strpljenje i razumijevanje, uz kontinuiranu edukaciju. Osoblje treba da bude obučeno da efikasno izvršava obaveze, uključujući posebnu obuku o dječijoj psihologiji, dobrobiti djece i međunarodnim standardima ljudskih prava, i posebno prava djece.⁴⁶ Profesionalno obrazovanje, obuka na radu, kursevi obnove znanja i drugi odgovarajući modaliteti učenja, koriste se da bi se uspostavila i održala neophodna stručnost svih onih koji se bave maloljetničkim

41 Crna hronika, dnevni list Pobjeda, 23. jul 2005. godine dostupno na linku: <http://www.pobjeda.me/arhiva/?datum=2005-07-23&id=66820>.

42 Br. 591/11 od 9.11.2011. godine.

43 Zakon o radu, „Sl. list RCG“, br. 43/03 i 25/06.

44 „Sl. list CG“, br. 49/2008.

45 Program rada za 2011. godinu, str. 3, dostupan na linku <http://centarljubovic.me/images/stories/Dokumenta/PROGRAM%20RADA%20za%202011.pdf>.

46 Pravila UN-a za zaštitu maloljetnika lišenih slobode, tačka 85.

slučajevima.⁴⁷ Cilj edukacije je da se osoblju jasno predstave njihove dužnosti u skladu sa rehabilitacijom prestupnika, osiguravajući njegova prava i štiteći društvo. Obuka osoblju treba da pruži i razumijevanje potrebe za saradnjom i koordinacijom aktivnosti sa drugim relevantnim službama.⁴⁸

Zaposlenima u Centru ne pruža se redovno mogućnost studijskih putovanja i obuka, najviše zbog nedostatka finansijskih sredstava. Troje zaposlenih je 2006. godine obišlo institucije sličnog tipa u Hrvatskoj i Sloveniji.⁴⁹ Tokom tri dana u martu 2010., zapošljeni su zajedno sa predstavnicima centara za socijalni rad, pohađali trodnevni seminar na temu „Međunarodni standardi i maloljetničko pravo“, koji je vodio ekspert UNICEF-a, prof. dr Đurađ Stakić.⁵⁰

Tokom 2012. i 2013. godine zaposleni su imali više studijskih posjeta ustanovama sličnog ili istog tipa u zemljama okruženja, ali i kod nas, kakva je JU „Komanski most“, o čemu su redovno postavljali informacije na zvaničnom sajtu Centra.

Monitori su primijetili i neinformisanost osoblja o sadržaju izvještaja koji je CPT objavio nakon posjete Centru 2008. godine. Naime, kako nam je rekao jedan od zaposlenih koji je radio u Centru i u vrijeme CPT posjete, uprava im je prenijela da su pohvaljeni.

U cilju zapošljavanja osoba sa odgovarajućim kvalifikacijama, preporučljivo je da Centar uspostavi formalnu saradnju, npr. kroz Memorandum o saradnji, sa Fakultetom političkih nauka-smjer socijalni rad i socijalna politika, i sa Filozofskim fakultetom - smjer psihologija, čiji bi studenti obavljali praksu u Centru, a time Centar omogućio sebi kvalitetan odabir pri raspisivanju konkursa za prijem pripravnika.

Prema riječima uprave Centra, imaju odličnu saradnju sa Fakultetom političkih nauka, kao i da su sa svima zainteresovani za različite vidove saradnje, ali da nisu oni ti koji mogu da budu inicijatori iste (vidjeti Dodatak, preporuka br. 28).

5.2. Sadržaji i organizacija rada sa štíćenicima

Imajući u vidu trenutni broj štíćenika Centra (11) ne postoje prepreke za redovno organizovanje sadržajnih radionica za štíćenike, koje predstavljaju formu rada u grupi, koja se pokazala kao vrlo dobar metod u radu sa djecom u sukobu sa zakonom.⁵¹ Radionice sa vješto odabranim temama utiču na izgradnju i podizanje psihosocijalnih, zdravih, adaptibilnih potencijala, sposobnosti, navika stavova i životnih stilova kod djece.

47 Pekinška pravila, tačka 22.

48 Tokijska pravila, tačka 16.

49 Posjetu je organizovao UNICEF u saradnji sa NVO „Save the children“. U Sloveniji su posjetili tri institucije slične Centru. Zaposleni su istakli da je i u Crnoj Gori neophodno napraviti „kuće na pola puta“, kakve su obišli u Hrvatskoj, a koje funkcionišu u okviru ovih ustanova. U tim zemljama sagrađene su i zgrade (socijalni servis) u kojima se po izlasku iz ustanove smještaju djeca bez roditeljskog staranja. Zaposleni su naglasili da su prije pet godina u Sloveniji funkcionisala 33 krizna centra, koja djeluju upravo sa ciljem da se što manje maloljetnika upućuje u ustanovu zavodskog tipa.

50 Seminar je održan u okviru projekta „Reforma maloljetničkog pravosuđa“ koji od 2008. godine sprovodi Vlada Crne Gore u saradnji sa UNICEF-om i uz finansijsku podršku Evropske unije. Više informacija o seminaru: http://www.unicef.org/montenegro/reallives_14101.html.

51 O značaju grupnog rada za smanjivanje antisocijalnog ponašanja djece i mladih vidjeti, primjera radi, od autora na našem jeziku: „Evaluacija efekata programa integracije mladih u sukobu sa zakonom“, Jasna Hrnčić, Tamara Džamonja Ignjatović, Vera Despotović Stanarević. str. 438-441, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 5, Univerzitet u Beogradu, Beograd, jun 2011. godine.

Iako smo obaviješteni da se radionice redovno održavaju, poslednji pisani trag o nekoj održanoj radionici u Centru datira iz februara 2011. godine.

Vaspitači su rekli da ih vođenje administracije opterećuje i da ne pišu podatke o svakoj radionici koju izvode. Međutim, vaspitači nisu ni odgovorili na zahtjev monitora - socijalnog radnika, da prisustvuje bar jednoj radionici u periodu od jula do sredine novembra, što navodi na zaključak da se radionice zapravo vrlo rijetko održavaju.

Ni posle 2012/13. godine radionice nisu održavane redovno, ili bar o tome nema pisanog traga, koji je kao takav neophodan, kako bi ušao u ocjenu ponašanja šticećenika, prilikom davanja preporuke sudu da mu se ukine/produži izdržavanje mjere (vidjeti Dodatak, preporuka br.22).

Glavni vaspitač je obavijestio monitore da vaspitni tretman, pored radionica podrazumijeva i individualni rad sa šticećenikom/com, na osnovu savremenih metoda, što ranije nije bio slučaj. Individualni rad podrazumijeva u prvom redu uspostavljanje odnosa između šticećenika/ce i njegovog/njenog vaspitača. Vaspitač na osnovu socijalne anamneze osmišljava rad sa djetetom. Obaviješteni smo da svaki šticećenik ima individualni plan tretmana, čija revizija se vrši redovno.⁵² Međutim, nije nam omogućeno da vidimo individualne planove iz razloga povjerljivosti.

U posjeti za vrijeme vikenda uočeno je da šticećenicima nije omogućeno korišćenje dnevnog centra, u okviru kojeg se nalazi biblioteka, kao ni zanatske radionice. Prema riječima dežurnog vaspitača, ove prostorije su vikendom zaključane. Smatramo da bi upravo vikendom trebalo obezbijediti ove vidove aktivnosti, kada šticećenici ne pohađaju školu, imaju više vremena za čitanje i zanatski rad.

Jedan od aspekata rada sa djecom uključuje i rad sa njihovim porodicama. Porodica je jako bitna u socijalizaciji maloljetnika. Od ulaska u ustanovu maloljetnik se priprema za otpust. Naravno, u međuvremenu mora da ovlada vještinama, prevaziđe probleme i razumije gdje je pogriješio. Za sve to je bitna podrška porodice. Međutim, problem se javlja usljed odbijanja porodica da sarađuju (često se radi o disfunkcionalnim porodicama ili porodičnim zajednicama).

Po kazivanju vaspitača, neki maloljetnici imaju i vanškolske aktivnosti, kao što je trening džudo-a, na koji im se obezbjeđuje prevoz privatnim automobilima osoblja. Jedan od vaspitača, noćni dežurni, ima svoj privatni džudo klub i djeci se omogućava da tamo treniraju.⁵³ Međutim, Centar nema finansijskih mogućnosti da djeci ponudi organizovano bavljenje sportom ili drugim vanškolskim aktivnostima, kao što je npr. kurs plesa, za koji je pokazala interesovanje jedna šticećenica. Nedostaje i vozilo kojim bi se djeca vozila na te aktivnosti ili na izlete. Kada bude završeno renoviranje Centra, rečeno je da će šticećenici imati na raspolaganju sportsko igralište. Djeca su izražila i želju da mogu da voze i bicikl.

Djeca imaju pravo na izlaske u grad (do 10 sati uveče) i mjesečni džeparac (12,5 eura mjesečno), kao i na posjete roditeljima i rodbini jednom u 15 dana. Politika Centra je, po riječima vaspitača, da šticećenici što češće borave van Centra u cilju izbjegavanja tzv. „domskog sindroma“.

Za razliku od prakse zaključavanja djece koju je CPT uočio prilikom posjete 2008. godine,⁵⁴ ni jedne prilike nismo primjetili da su djeca bila zaključana.

⁵² Tako i u Izvještaju o radu Centra za 2010. godinu, Podgorica, decembar 2010.

⁵³ U pitanju je lice protiv koga je u toku krivični postupak pred sudom zbog navodne obljube nekadašnje šticećenice Centra (više riječi o ovome je bilo pod 5.1 Kadrovi).

⁵⁴ Izvještaj CPT-a o posjeti Crnoj Gori 2008. godine, tačka 143.

Saradnja sa NVO, vladinim i međunarodnim organizacijama u prošlosti je bila intezivnija u vidu radionica i edukacija. Izvedeni su neki korjeniti projekti koji su otvorili ustanovu za javnost u cilju smanjenja predrasuda prema djeci koja su u sukobu sa zakonom. Takav je bio projekat sa UNICEF-om i Fakultetom dramskih umjetnosti sa Cetinja, kada su štićenici Centra tokom tri mjeseca pripremali pozorišnu predstavu „I na dobrom i na lošem putu“, koja je zatim prikazana u Centru, u KIC „Budo Tomović“ i Nikšiću. Predstava je bila veoma uspješna, i organizovano je nekoliko gostujućih izvođenja. Štićenica koja je učestvovala u predstavi i sa kojom smo razgovarali, bila je oduševljena tim iskustvom. Ovakav vid aktivnosti Centra je višestruko koristan i za ustanovu i za njene štićenike. Prošle, 2010. godine, u saradnji sa NVO „4 Life“ organizovana je radionica „12 koraka“ u cilju borbe protiv narkomanije.⁵⁵

U cilju snažnijeg vezivanja Centra i njegovih štićenika za društvenu zajednicu, a i u cilju transparentnijeg rada i nadzora nad radom, Upravni odbor centra trebalo bi proširiti predstavnicima građanskog društva, organizacija za prava djeteta ili ljudskih prava, predstavnicima Fakulteta dramskih umjetnosti, političkih nauka, Filozofskog fakulteta i sl.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja, nije ispunilo ovu preporuku, te su tako i dalje članovi Upravnog odbora isključivo predstavnici državnih organa/ustanova (vidjeti Dodatak, preporuka br. 29).

Na osnovu UN Pravila za zaštitu maloljetnika lišenih slobode, ustanove kao što je Centar trebalo bi da u kontinuitetu budu izložene inspekciji od strane tijela koje ne pripada upravi ustanove, koje bi imalo pravo da sprovodi nenajavljenu inspekciju po sopstvenoj inicijativi, a koje bi uživalo pune garancije nezavisnosti u obavljanju te funkcije.⁵⁶ Ovakvo tijelo može biti Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, ako se kancelariji Zaštitnika obezbijedi kapacitet da u kontinuitetu nadzire i stanje u Centru.⁵⁷

5.3. Preporuke (iz decembra 2011. godine)

⇒ Napraviti plan rada koji će omogućiti svim zaposlenima da rade u tri smjene, odnosno, koji će spriječiti da stalno isti ljudi rade u noćnoj smjeni.

⇒ Udaljiti sa rada, pogotovo od rada s djecom, zaposlene protiv kojih se vodi krivični postupak zbog sumnje da su izvršili krivično djelo obljube u vezi sa vršenjem službe, do pravosnažnog okončanja postupka.

⇒ Obezbijediti sredstva koja će omogućiti edukaciju zaposlenih, prvenstveno onih kojima je u opisu posla redovan rad sa djecom, u zemlji, ali i inostranstvu.

⇒ Redovno izvještavati zaposlene o datim preporukama od strane kako međunarodnih, tako i domaćih tijela/institucija zaduženih za monitoring poštovanja ljudskih prava maloljetnika.

⇒ Pojačati psihoterapeutske rad sa štićenicima kroz sadržaje koji su za njih prihvatljivi i zanimljivi (radionice, grupni rad, psihodrama, i sl.).

⁵⁵ Izvještaj o radu Centra za djecu i mlade „Ljubović“, Podgorica, decembar 2010.

⁵⁶ Tačka 72 (A/RES/45/113. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty), <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>.

⁵⁷ Posljednji izvještaj u kome je posebno obraćena pažnja na djecu u sukobu sa zakonom, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda objavio je 2006. godine, kada je odlukom Vlade osnovan Centar „Ljubović“ (Poseban izvještaj o maloljetnicima u sukobu sa zakonom, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Podgorica, decembar 2006. godine).

⇒ Organizovati radionice (grupni rad s djecom) najmanje jednom nedjeljno i o njima voditi urednu dokumentaciju koja će pružiti pregled učinjenog, svrhu radionice i njen krajnji rezultat.

⇒ Organizovati rad u radionici sa instruktorom u toku vikenda, kada šticećenici ne pohađaju škole i imaju više slobodnog vremena.

⇒ Uspostaviti sadržajnu komunikaciju sa porodicama maloljetnika, uključujući u ove aktivnosti Centar za socijalni rad, koji bi nadgledao maloljetnika po otpustu iz Centra.

⇒ Obezbijediti sredstva za kupovinu mini kombija kojim bi se šticećenici češće izvodili iz Centra na izlete ili na druge edukativne sadržaje (priredbe, dječje koncerte, bioskop).

⇒ Uspostaviti saradnju sa NVO-ima kako za dodatne obrazovno-edukativne programe za šticećenike, tako i za zaposlene u cilju sticanja znanja i vještina kroz neformalno obrazovanje.

⇒ Uspostaviti formalnu saradnju sa Fakultetom političkih nauka i Filozofskim fakultetom Univerziteta Crne Gore, u cilju obavljanja stručne prakse studenata ovih fakulteta u Centru.

⇒ Proširiti sastav Upravnog odbora Centra predstavnicima građanskog društva, fakulteta, organizacija za prava djeteta i ljudskih prava i sl.

⇒ Obezbijediti da kancelarija Zaštitnika ljudskih prava ima kapacitet da u kontinuitetu sprovodi nadzor i nad Centrom.

U TABELI U DODATKU, detaljno je opisan stepen ispunjenosti preporuka 2013. godine (navedenim redosledom: preporuke 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30).

6. DOKUMENTACIJA

Nakon što je CPT u svom izvještaju od 2008. godine kritikovao formu obrazaca i neažurnost vođenja dokumentacije u Centru,⁵⁸ uprava je 2009. godine unaprijedila sistem vođenja dokumentacije.

Svaki štićenik ima svog vaspitača i svoj dosije koji se vodi od ulaska u ustanovu do izlaska, a uključuje zapise o tretmanu, socijalnoj anamnezi, psihološkoj procjeni, evidenciji izlazaka i povratka. Ne postoje zapisi o fizičkom kažnjavanju štićenika. Primijećene su isključivo sankcije u vidu zabrane izlazaka u grad.

7. DISCIPLINA I DISCIPLINSKE MJERE

Primjećeno je da nigdje ne postoje jasno istaknuta pravila kućnog reda, iako su nam djeca s kojom smo razgovarali rekla da ih znaju i da ih se pridržavaju. Primjetili smo samo uočljive zidne novine sa prepisanim tekstom članova Konvencije o pravima djeteta. Međutim, prema standardima UN, prilikom prijema u ustanovu, svima bi trebalo uručiti po primjerak pravila kućnog reda, sa jasnim opisom njihovih prava i obaveza i to na jeziku koji razumiju, sa sve adresom nadležnog organa za prijem njihovih pritužbi, kao i adresom javnih ili privatnih lica koja pružaju pravnu pomoć. Nepismeni treba da dobiju ove informacije tako da ih razumiju.⁵⁹

CPT je preporučio Centru da se uvede jasna disciplinska procedura i da maloljetnici o njoj budu propisno informisani.⁶⁰ Smatramo da pravila koja nisu u pisanoj formi dostupna svim štićenicima ne mogu zadovoljiti traženu formu informisanja štićenika o njihovim pravima i obavezama (vidjeti Dodatak, preporuke 31 i 32).

CPT je naglasio da kontakt maloljetnika sa spoljnim svijetom ne smije nikada biti ograničavan ili uskraćivan kao vrsta disciplinske mjere,⁶¹ što se u praksi najčešće i poštuje.

Rečeno nam je da se djeca mogu žaliti direktoru ako imaju problema ili pritužbi na rad vaspitača, ali ne koriste to pravo, jer, kako kažu, nemaju potrebu za tim.

58 „Konačno, treba napomenuti da glavni dnevnik Ustanove nije bio ažuran, posljednji upis je bio izvršen 19. juna 2008. CPT preporučuje da se u Centru Ljubović preduzmu koraci kako bi se osiguralo da vođenje evidencije bude ažurno i precizno.“ Izvještaj o posjeti Crnoj Gori u septembru 2008. godine, CPT, stav 147.

59 „24. On admission, all juveniles shall be given a copy of the rules governing the detention facility and a written description of their rights and obligations in a language they can understand, together with the address of the authorities competent to receive complaints, as well as the address of public or private agencies and organizations which provide legal assistance. For those juveniles who are illiterate or who cannot understand the language in the written form, the information should be conveyed in a manner enabling full comprehension.“ *United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty* (rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/113, 14. decembar 1990).

60 Izvještaj upućen Vladi Crne Gore nakon posjete Crnoj gori od strane Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja 2008. godine, stav 146, strana 62.

61 Standardi CPT-a, strana 60, paragraf 34, dostupni na linku <http://www.cpt.coe.int/lang/hrv/hrv-standards.pdf>.

U upravnoj zgradi ne postoje oznake gdje se nalaze kancelarije rukovodećih lica, što tek pristiglim štićenicima može predstavljati problem u snalaženju, kao i jasnoj orijentaciji kome se obratiti u prvim trenucima, koji su svakako i najstresniji za nekoga ko je promijenio sredinu.

Uvidom u dokumentaciju ustanovljeno je da se događa samovoljno napuštanje doma (o čemu Centar odmah obavještava policiju, porodicu štićenika i nadležni centar za socijalni rad) i vršenje krivičnih djela prilikom napuštanja doma (krađa).

U posjetama tokom 2013. godine stanje iz ove oblasti je unaprijeđeno, te su tako na vidnim mjestima štićenicima dostupni Pravilnik o kućnom redu, o disciplinskim mjerama i nagrađivanju, kao i ostala akta bitna za njihovo funkcionisanje u Centru, u smislu ostvarenja prava i sloboda.

7.1. Disciplinske mjere

Primjenjuju se disciplinske sankcije u vidu uskraćivanja džeparca i zabrane izlaska u grad.

U periodu od 22h do 06:30h vaspitači maloljetnike zaključavaju u sobama.

Prava i dužnosti djece u Centru moraju biti jasno napisana i istaknuta na vidnom mjestu. Djeca moraju biti upoznata i sa pravom da se na postupanje prema njima žale vaspitačima i direktoru, kao i da se u odnosu na postupanje vaspitača i direktora mogu žaliti npr. Zaštitniku ljudskih prava i sloboda.

U periodu u kojem su obavljene posjete postavljeno je sanduče za žalbe Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, namijenjeno štićenicima. Ključ od ovog sandučeta ima jedino ovlašćeni predstavnik institucije Zaštitnika, koji preuzima pisma. Primjećeno je da pored sandučeta Zaštitnika nema nikakvog uputstva ili objašnjenja (o tome šta predstavlja sanduče, ko je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, da niko osim njega nema pristup tim pismenima, da bez bojazni od zaposlenih mogu saopštiti bilo šta preko ovog sandučeta, a da pritom ne mogu snositi posledice zbog toga), koje je posebno potrebno ako se ima u vidu da je namijenjeno maloljetnicima.

7.2 Preporuke (iz decembra 2011. godine)

⇒ Na vidnom mjestu u zajedničkim prostorijama istaći *Kućni red*, kako bi štićenici bili upoznati sa pravima i obavezama tokom boravka u Centru.

⇒ Na vidnom mjestu u zajedničkim prostorijama istaći *Pravilnik o disciplinskim kaznama i proceduri*.

⇒ Pored sandučeta za slanje pritužbi Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, razumljivim jezikom djeci napisati i okačiti uputstvo za upotrebu.

⇒ Postaviti i natpise – oznake kancelarija direktora i ostalih zaposlenih u Centru, i druge oznake za prostorije koje su namijenjene za korišćenje djeci, kako bi se omogućilo lakše snalaženje u Centru i ustanova učinila pristupačnijom.

U TABELI U DODATKU, detaljno je opisan stepen primjene preporuka u martu 2013. godine (navedenim redosledom: preporuke 31, 32, 33 i 34).

8. MEDICINSKA ZAŠTITA

Djeca se redovno obezbjeđuju medicinski pregledi i vodi se računa o njihovom zdravlju. Djeca koja su na stalnom tretmanu u Centru imaju svog izabranog ljekara, u okviru najbližih domova zdravlja. U Centru je stalno zaposlen medicinski tehničar, s punim radnim vremenom. Nismo primili pritužbe od strane djece ni roditelja sa kojima smo razgovarali na račun medicinske zaštite.

Uočeno je da zaposleni štićenicima daju ili i nabavljaju cigarete, kao i to da svi puše osim jedne štićenice. Takođe je rečeno da su nekad štićenicima dobavljali cigarete preko Duvanskog kombinata, u vrijeme dok je proizvodnja funkcionisala. Trenutno stanje je praćeno komentarom „bolje mi da im dajemo, nego da obijaju trafike.“ Neprihvatljivo je da zaposleni, umjesto da rade sa štićenicima na odvikavanju od ovog poroka, tolerišu i omogućavaju štićenicima da nastave s nezdravim navikama. Ovim se krše i odredbe Zakona o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda, koje propisuju zabranu pušenja u javnim prostorima, u koje spada prostor u kojem se obezbjeđuje smještaj, boravak i ishrana djece (čl. 4 st. 1, tač. 1)⁶², kao i dvorišni prostor same vaspitno-obrazovne ustanove.

S obzirom da je medicinski tehničar angažovan s punim radnim vremenom, mogao bi za djecu da organizuje edukativne radionice u cilju promovisanja zdravih stilova života, s naglaskom na štetnost konzumiranja alkohola, narkotika i duvana. Na ovom polju postoji prostor za saradnju i s nevladinim organizacijama.

8.1. Preporuke (iz decembra 2011. godine)

⇒ Omogućiti štićenicima sticanje dodatnih znanja iz oblasti prevencije i očuvanja zdravlja, posebno za rizične oblasti (upotreba psihoaktivnih supstanci, alkohola, duvana, prekomjerna upotreba tableta i veštačkih proteina, seksualna aktivnost i dr.).

⇒ Zabraniti upotrebu duvanskih proizvoda među štićenicima i omogućavanje istog od strane zaposlenih. Pronaći odgovarajući pedagoški metod da se pogotovo maloljetnim štićenicima uvjerljivo predoči štetnost pušenja.

U TABELI U DODATKU je detaljno opisan stepen primjene ovih preporuka u martu 2013. godine (navedenim redosledom: preporuke 35 i 36).

62 Sl. list CG br. 52/04 od 02.08.2004. i Sl. list CG br. 32/11 od 01.7.2011.

9. ZAKLJUČAK - MART 2013. GODINE

U odnosu na posjete obavljene prije predavljanja Izvještaja o stanju ljudskih prava štćenika Centra za djecu i mlade „Ljubović“ u novembru 2011. godine, kada se u Centru živjelo i radilo u vanrednim uslovima zbog izgradnje novih stambenih jedinica, sada je situacija umnogome drugačija: Centar raspolaže sa četiri nove zgrade apartmanskog tipa koje su u potpunosti opremljene i odgovaraju potrebama štćenika i zaposlenih. Štćenici su raspoređeni prema mjeri koja im je izrečena, a zaposleni, odnosno stručna služba i vaspitači, imaju mogućnosti za odgovarajući nadzor i kontakt sa njima.

Prihvatna stanica funkcioniše odvojeno od ostalih jedinica, čime je sada postignuta odvojenost štćenika koji su na stalnom tretmanu od onih koji su tu privremeno, u prihvatnoj stanici.

Stručni kadar je pojačan sa osam pripravnika (defektolog, psiholozi i socijalni radnici) koji će u narednih devet mjeseci obavljati stručno osposobljavanje u Centru, u okviru istoimenog Vladinog programa.

Ljudska prava i slobode štćenika Centra za djecu i mlade „Ljubović“ se poštuju. Nijesmo primjetili niti primili bilo kakve informacije o zlostavljanju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju osoblja prema štćenicima.

Pohvaljujemo činjenicu da je nešto više od 2/3 preporuka našeg monitoring tima primjenjeno potpuno ili djelimično u proteklih godinu dana.

Naglašavamo da ministarstvo rada i socijalnog staranja nije ispunilo preporuku CPT da se obezbjedi poseban smještaj za djecu koja su u stanju socijalne potrebe (zlostavljana, odbačena, skitnice), odnosno uspostavi sistem specijalizovanih hraniteljskih porodica (i nesrodničkih) jer nije prihvatljivo da ova djeca borave u instituciji za maloljetnike koji su u sukobu sa zakonom.

U cilju daljeg unapređenja garancija za zaštitu prava štćenika, ističemo sledeće:

Edukativne/psihološke radionice sa štćenicima ne odvijaju se redovno (ili bar to nije moguće zaključiti na osnovu dostupne dokumentacije, o čemu je monitoring tim dao preporuku broj 22) te ostaje preporuka Centru da se uradi reorganizacija rada u tom pravcu. Takođe, vikendom obezbjediti aktivnosti za djecu koja ostaju u Centru.

U Upravni odbor Centra „Ljubović“ uključiti i predstavnike organizacija građanskog društva, pored predstavnika državnih organa i zaposlenih u ustanovi.

Zaposleni optuženi za obljubu nekadašnjih štćenika i dalje rade u Centru. Ni više od godinu dana od kada je data preporuka da se sa posla suspenduju dvoje zaposlenih (vaspitač i portir) protiv kojih je u toku sudski postupak za optužbu da su izvršili krivično djelo „Obljuba ili protivprirodni blud zloupotrebom položaja“ u produženom trajanju nad nekadašnjim štćenicama Centra, to do danas nije učinjeno, iako Zakon o radu jasno nalaže takvo postupanje, bez izuzetka. U kontekstu ovog slučaja postavlja se i pitanje poštovanja prava na suđenje u razumnom roku i odgovornosti nosilaca pravosudnih funkcija (posebno imajući u vidu činjenicu da se kao oštećene javljaju dvije maloljetnice), koji već osmu godinu postupaju u tom predmetu.

Ostaje preporuka za Ministarstvo rada i socijalnog staranja da uloži napore da se djeca koja se izmještaju iz porodice zbog „poremećaja ponašanja“ smjeste u hraniteljsku porodicu, a ne u Centar „Ljubović“, posebno imajući u vidu da se često radi o djeci koja su mlađa od 14 godina, i kojima nije mjesto u ustanovi ovakvog tipa, jer institucionalna zaštita treba da bude posljednja mjera u dijapazonu vaspitnih mjera (vidjeti str. 15 Izvještaja).

Poželjno bi bilo da se NVO više uključe u ponudu aktivnosti za štíćenike Centra, kao i da se uspostavi saradnja između Filozofskog fakulteta u Nikšiću (studijskih programa Psihologija i Pedagogija) i Centra.

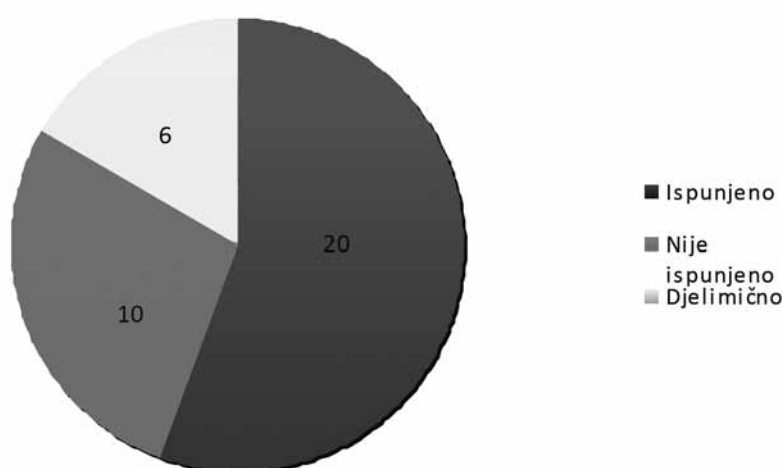
Nakon ponavljanja preporuke CPT-a iz 2008. godine u decembru 2011. godine, Centar je uveo jasnu disciplinsku proceduru i štíćenici su o tome propisno informisani (vidjeti Dodatak, preporuka br. 31 i 32).

Ukupna ocjena primjene preporuka za JU Centar za djecu i mlade „Ljubović“ (u nastavku „Centar“), objavljena u martu 2013. godine

Od ukupno 36 preporuka NVO monitoring tima, potpuno je primijenjeno 20 preporuka (55%), djelimično 6 (17%), nije primijenjeno 10 (28%).

Od preporuka koje nisu primijenjene, 5 je bilo upućeno Centru, 4 Ministarstvu rada i socijalnog staranja, a jedna Ministarstvu pravde i sudovima (Centru za obuku nosilaca pravosudnih funkcija).

Od 5 ponovljenih preporuka CPT-ja iz 2009. godine, potpuno su primijenjene četiri, dok jedna nije. Ova preporuka odnosi se na obezbjeđenje posebnog smještaja, van Centra, za zlostavljano, zanemareno odnosno zapuštenu djecu, kao i uspostavljanje funkcionalnog sistema hraniteljskih porodica.

10. DODATAK – TABELA SA PREPORUKAMA I OCJENOM NJIHOVE PRIMJENE U MARTU 2013.

Redni broj	Preporuka upućena	Preporuka glasi	Trenutno stanje	Ocjena
1.	Ministarstvu pravde.	Da se u Predlogu zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku odrede rokovi za preduzimanje radnji u postupku.	Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (ZPMKP) ne propisuje rokove za preduzimanje radnji ali propisuje obavezu sudiji za maloljetnike da na svakih mjesec dana obavještava predsjednika suda o tome koji predmeti maloljetnika nijesu okončani i o razlozima zbog kojih je po pojedinim predmetima postupak još u toku, te obavezu predsjednika suda da preduzme mjere kako bi se postupak ubrzao (čl. 82).	Preporuka je djelimično primjenjena
2.	Ministarstvu pravde i osnovnim sudovima i Centru za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija.	Da sudije koje postupaju u maloljetničkim slučajevima provedu jedan dan u Centru „Ljubović“, kao i u maloljetničkom zatvoru ZIKS.	Ostaje preporuka da Ministarstvo pravde i Sudski savjet u program obuke sudija (pri Centru za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija Crne Gore) uvrste i posjete ovakvoj vrsti institucija, odnosno onim ustanovama u koje se upućuju maloljetnici na izvršenje mjere.	Preporuka nije primjenjena
3.	Ministarstvu pravde i Vrhovnom sudu.	Da se obezbijedi da samo posebno obučene sudije i tužioci postupaju u maloljetničkim predmetima.	U predmetima koji se vode prema maloljetnim licima sude sudije za maloljetnike, posebno određene za svaki sud u svim instancama, a u Višim državnim tužilaštvima u Podgorici i Bijelom Polju određeni su zamjenici tužioca za maloljetnike, kao i u većim osnovnim državnim tužilaštvima. Sudije i tužioci se obučavaju u oblasti maloljetničkog kriminaliteta/pravosuđa/medijacije na seminarima van zemlje kao i programima Centra za edukaciju nosilaca pravosudne funkcije Crne Gore. U toku 2012. godine Centar za edukaciju je održao tri okrugla stola, i to 3. jula „ZPMKP za nosioce pravosudnih funkcija i predstavnike državne uprave“¹, 19. jula „Početna obuka za državne tužioce, zamjenike državnih tužioca i službenike Uprave policije koji postupaju u predmetima sa maloljetnicima“² te 20. decembra „Primjena ZPMKP.“³	Preporuka je primjenjena

1 Prema podacima Centra za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija, Okruglom stolu je prisustvovao 31 učesnik, od čega 10 predstavnika sudstva, 8 iz tužilaštva, 8 iz Centra za socijalni rad, i po jedan iz policije i Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija.

2 Prema podacima Centra za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija bilo je ukupno 25 učesnika, od čega 16 predstavnika tužilaštva i 9 predstavnika Uprave policije.

3 Prema podacima Centra za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija bilo je ukupno 24 učesnika Okruglog stola, od čega po osam predstavnika tužilaštva, sudstva i Uprave policije.

4.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja.	Izmjeniti čl. 83 i 175 Porodičnog zakona koji omogućavaju sudovima i centru za socijalni rad da zbog „poremećaja u ponašanju“ smještaju djecu i mlađu od 14 godina u Centar „Ljubović“ i to, prema čl. 175 i bez vremenskog ograničenja (dešavalo se da dijete po tom osnovu boravi i duže od godinu dana u Centru, iako je institucionalna zaštita krajnja mjera u dijapazonu vaspitnih mjera u skladu sa UN standardima ⁴ (str. 11 Izvještaja).	Izmjene nisu učinjene, niti je pokrenuta zakonska procedura u tom pravcu.	Preporuka nije ispunjena
5.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja.	Da se obezbijedi posebno sklonište za zlostavljanu, zapuštenu ili zanemarenu djecu.	Pravilnikom o boravku djece u prihvatilištu Centra ⁵ , propisano je da se djeca za koju se osnovano sumnja da su zlostavljana ne smještaju u Centar. U Centru trenutno nema zlostavljane djece, prema riječima direktora. Međutim, kako u međuvremenu nije obezbijeđeno posebno prihvatilište za zlostavljanu djecu, kada se javi potreba za izmještanjem djeteta iz porodične sredine, Centri za socijalni rad i dalje smještaju zlostavljanu djecu u Centar. Centar je i dalje glavna prihvatna stanica za zapuštenu i zanemarenu djecu, kao i za djecu strance koji se zateknu na teritoriji Crne Gore bez dozvole boravka ⁶ , što je neprihvatljiva situacija jer dolazi do miješanja maloljetnika u sukobu sa zakonom sa djecom koja su u stanju socijalne potrebe.	Preporuka nije primjenjena

4 Vidjeti Rezoluciju Generalne skupštine UN 64/142 iz februara 2010. godine - Smjernice za alternativno staranje o djeci (Guidelines for the Alternative Care of Children), tačka 14. Izvještaj dostupan na [www.hraction.org](http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Izvjestaj_za_Ljubovic_021211.pdf) odnosno na linku http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Izvjestaj_za_Ljubovic_021211.pdf.

5 Pravilnik o boravku djece u Prihvatnoj stanici i Prihvatilištu Centra usvojen je u decembru 2012. godine.

6 Pravilnik o postupanju prema maloljetnim stranim licima koja borave u Centru, usvojen u julu 2012. godine.

6.	Osnovnim i Višim sudovima.	Da sudovi dosljedno poštuju princip hitnosti u postupanju u predmetima koji se odnose na maloljetna lica, kako bi se spriječilo da se punoljetna lica upućuju u centar za maloljetnike.	Sudovi su ažurniji nego prethodnih godina, nema odugovlačenja postupka u maloljetničkim predmetima, što se ocjenjuje na osnovu Izvještaja o radu sudova za 2011. ⁷ i praćenja izvještavanja medija o postupcima koji se vode prema maloljetnicima.	Preporuka je primjenjena
7.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Da se po završetku izgradnje apartmana za štíćenike napravi podjela različitih kategorija maloljetnika različitih profila i potreba.	Preporuka se sprovodi u praksi. Nakon izgradnje novih objekata djeca se raspoređuju prema polu ili izrečenoj vaspitnoj mjeri u posebne objekte.	Preporuka je primjenjena
8.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Označiti jasno muške i ženske sobe.	Sve sobe imaju oznake i to i grafički i narativno.	Preporuka je primjenjena
9.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja.	Obezbijediti poseban smještaj zlostavljane, zanemarene odnosno zapuštene djece i uspostaviti funkcionalni sistem hraniteljskih porodica (i nesrodničkih) na teritoriji glavnog grada, i drugih većih opština, u koje bi se ova djeca upućivala iz Prihvatne stanice, u skladu sa Porodičnim zakonom (<u>preporuka CPT-a iz 2008. godine</u>). ⁸	I dalje nema obezbijeđenih dežurnih, edukovanih hraniteljskih porodica. Kako je i navedeno u opisu stanja u odnosu na preporuku br. 4, Centar je i dalje prihvatna stanica za teritoriju cijele države za maloljetnike u stanju socijalne potrebe (zanemarena, zapuštena djeca i stranci), pa dolazi do miješanja sa maloljetnicima koji su u sukobu sa zakonom. Iako oni nisu u istim sobama, oni zajednički obavljaju dnevne aktivnosti i njima nije mjesto u ovakvoj ustanovi. Kako se radi o periodu koji se posle pune 4 godine od preporuke CPT-ja ne može nazvati „prelazni“, hitno treba preduzeti mjere za rješavanje ovog pitanja	Preporuka nije primjenjena Ministarstvo rada i socijalnog staranja mora hitno da učini napor da se obezbijede specijalizovane hraniteljske porodice u koje bi se smještala djeca kojima mjesto nije u Centru, već u odgovarajućem porodičnom okruženju.
10.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Nabaviti igračke i prilagoditi prostor Prihvatne stanice za djecu mlađeg uzrasta, da im se pomogne pri adaptaciji na njima nepoznat prostor.	Preporuka se sprovodi u praksi. Svi objekti su opremljeni kompjuterima, šah tablama, igrama („domine“, „ne ljuti se čovječe“, sportskim rekvizitima i igračkama).	Preporuka je primjenjena
11.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Ukloniti rešetke sa prozora prostorija Dnevnog Centra.	Nijedna prostorija u kojoj borave djeca nema rešetke na prozorima	Preporuka je primjenjena

7 Izvještaj je dostupan na linku http://sudovi.me/podaci/vrhs/depo/depo_Ink/25-04-2012-GODISNJI%20IZVJESTAJ%202011.G.pdf. Izvještaj o radu sudova za 2012. godinu biće dostupan u aprilu 2013.

8 Strana 60 Izvještaja crnogorskoj vladi o posjeti Crnoj Gori Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) obavljenoj od 15. do 22. septembra 2008. godine, dostupan na <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-mne.pdf>.

12.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Ukloniti kamere iz Dnevnog centra (prostorije za dnevni boravak) i postaviti ih na kapiju Centra ili ispred ulaza u zgradu.	Nakon useljenja u nove objekte Dnevni centri se nalaze u apartmanskim zgradama u kojima vaspitači i ostalo osoblje imaju stalan nadzor nad štićenicima.	Preporuka je primjenjena
13.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Dijagnostičko prijemno odjeljenje prostorno odvojiti od ostalih organizacionih jedinica.	Prihvatište i Prijemno odjeljenje funkcionišu kao zasebna cjelina u Centru i fizički odvojeno od prostora u kome se nalaze štićenici na institucionalnom tretmanu.	Preporuka je primjenjena
14.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Obogatiti biblioteku novijim naslovima, prilagođenim uzrastu i interesovanjima djece.	Biblioteka je obogaćena novim naslovima za dječiji uzrast i skromnim donacijama se i dalje obogaćuje.	Preporuka je primjenjena
15.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Obezbijediti jednak tretman muškim i ženskim štićenicima centra po pitanju profesionalne obuke. Obezbijediti i djevojčicama mogućnost da steknu neku zanatsku vještinu.	U opremljenoj kuhinji i štrikersko - krojačkoj radionici djevojčice koje pokažu interesovanje imaju mogućnost obuke. U vrijeme naše posjete ove obuke su pohađale dvije djevojčice. Neophodno je obezbijediti mogućnost izbora svih obuka i djevojčicama i dječacima. (izbjeci rodne stereotipe).	Preporuka je primjenjena
16.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Promovisati proizvode koje djeca proizvedu u bravarskoj radionici ili, ubuduće, i u drugim radionicama.	Prema riječima uprave Centra, proizvodi bravarske radionice se reklamiraju putem informatora koji je urađen još 2010. godine. Nijesmo primijetili da je Centar uložio dodatne napore u cilju informisanja šire javnosti o prodaji proizvoda proizvedenih od strane štićenika od vremena objavljivanja Izvještaja 2011. godine (vidjeti str. 18 Izvještaja).	Preporuka nije primjenjena.
17.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Obezbijediti da djeci voće bude stalno dostupno (<u>bazirano na preporuci CPT-a iz 2008. godine</u>).	Voće je djeci uvijek dostupno, što su u neposrednom razgovoru štićenici potvrdili monitoring timu	Preporuka je primjenjena

18.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Napraviti plan rada koji će omogućiti svim zaposlenima da rade u tri smjene, odnosno, koji će spriječiti da stalno isti ljudi rade noćnu smjenu.	U Prihvatilištu sa prihvatnom stanicom (gdje je angažovano pet vaspitača) svi zaposleni rade i u noćnoj smjeni, dok u jedinici Institucionalne zaštite (gdje borave šticećenici sa izrečenom mjerom), a gdje je angažovano sedam vaspitača stalno dežuraju noću tri ista vaspitača, koji su sami izrazili želju za time, kako je navela uprava Centra. U odnosu na period prije objavljivanja Izvještaja kada su trojica vaspitača radili isključivo noću, sada ih u Centru ima osam koji obavljaju noćni smjenski rad, od kojih petoro i noćni, a troje stalno noćni. Ovime je nastavljena praksa da u jedinici za Institucionalni tretman stalno isti ljudi rade noćnu smjenu, kao i u periodu prije objavljivanja Izvještaja (str. 19 i 20)	Preporuka je djelimično primjenjena
19.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Udaljiti sa rada zaposlene protiv kojih se vodi krivični postupak zbog sumnje da su izvršili krivično djelo u vezi sa vršenjem službe, do pravosnažnog okončanja postupka.	Prema riječima uprave Centra, dvojica zaposlenih protiv kojih se vodi krivični postupak za k.d. Obljuba ili protivprirodni blud zloupotrebom položaja, u odnosu na nekadašnje šticećenice Centra, nijesu udaljeni sa posla, već su raspoređeni privremeno do okončanja postupka na druga radna mjesta (domar, radnik za održavanje centralnog grijanja), gdje nemaju nikakav dodir sa djecom. Međutim, Zakon o radu jasno nalaže da moraju biti suspendovani do okončanja krivičnog postupka (vidjeti str. 20 Izvještaja).	Preporuka nije primjenjena
20.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja i Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Obezbijediti sredstva koja će omogućiti edukaciju zaposlenih, prvenstveno onih kojima je u opisu posla redovan rad sa djecom, u zemlji, ali i inostranstvu.	Tokom 2012. godine godine vaspitna služba je obišla ustanove ovog tipa u Srbiji (Niš, Knjaževac, Novi Sad, Beograd, i to: Zavod za vaspitanje omladine (sa prihvatnom stanicom) u Nišu, Zavod za djecu i omladinu u Knjaževcu, Zavod za vaspitanje djece i omladine (sa prihvatnom stanicom u Beogradu), Dječije selo u Sremskoj Kamenici, kao i Centar za socijalni rad u Novom Sadu, u okviru kojeg postoji Sigurna ženska kuća, Prihvatilište kao i Dnevni centar. Sem razmjene iskustava sa kolegama iz pomenutih institucija Centar je dogovorio i obnavljanje nekad tradicionalnih susreta domova regiona koji zbrinjavaju djecu u sukobu sa zakonom. Jedan vaspitač je bio angažovan u Komisiji za izradu Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti i Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku. Dva vaspitača su prisustvovala dvodnevnom seminaru u Bečićima posvećenom nasilju u porodici, dok su dva vaspitača prisustvovala jednodnevnom seminaru posvećenom inkluziji u organizaciji Ministarstva prosvjete.	Preporuka je primjenjena

21.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Redovno izvještavati zaposlene o preporukama datim od strane kako međunarodnih, tako i domaćih tijela/institucija zaduženih za monitoring poštovanja ljudskih prava maloljetnika.	Na sastancima Stručnog tima zaposleni se upoznaju sa svim izveštajima, koji su im uvijek i dostupni	Preporuka je primjenjena
22.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Organizovati radionice (grupni rad s djecom) najmanje jednom nedjeljno i o njima voditi urednu dokumentaciju koja će pružiti pregled učinjenog, svrhu radionice, i njen krajnji rezultat.	Pohvalno je to što se, prema riječima vaspitača, svakodnevno organizuje grupni interaktivni rad sa djecom. Međutim, radionice se i dalje ne organizuju jednom nedjeljno. Na osnovu uvida u dokumentaciju, radionice nijesu organizovane u 2013. godini (do 8. februara), iako zaposleni tvrde da ih je bilo, ali da o njima nijesu ostavili pisani trag. U 2012. godini, prema dostupnoj dokumentaciji, radionice su organizovane samo u prva četiri mjeseca, a zatim do kraja godine nema pisanih tragova, što je neuobičajeno dug period da bi se opravdao neurednom dokumentacijom. U Centru je zaposlen dovoljan broj stručnog osoblja (spec. pedagozi, psiholozi, defektolog, socijalni radnici...) i postoje svi uslovi za održavanje edukativnih radionica, kao i za uredno vođenje dokumentacije. U postojećim izvještajima sa radionica nema podataka o tome kako su se štićenici pojedinačno ponašali, iako bi se upravo na osnovu njihovog učešća i reakcija mogla dati utemeljena preporuka sudu o njihovom daljem tretmanu/boravku ili eventualnom ukidanju mjere institucionalnog tretmana. Na radionicama je, prema dostupnim izvještajima, učestvovala većina štićenika, osim onih koji su bili opravdano odsutni zbog bolesti ili posjete porodici.	Preporuka nije primjenjena.
23.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Pojačati psihoterapeutske rad sa štićenicima kroz sadržaje koji su za njih prihvatljivi i zanimljivi (radionice, grupni rad, psihodrama, i sl.).	Štićenici koji su učestvovali u grupnom radu – radionicama bili su aktivni i dobro su reagovali na teme koje su obrađivane (u Centru se za svakog štićenika vode individualni izvještaji o ponašanju/obavljenim aktivnostima na dnevnom nivou), ali kako je i naglašeno u opisu primjene preporuke br. 21, o njihovom pojedinačnom angažovanju, kao i redovnom održavanju ovih grupnih sesija nema pisanog traga.	Preporuka je djelimično primjenjena

24.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Organizovati rad u radionici sa instruktorom u toku vikenda, kada štíćenici ne pohađaju škole i imaju više slobodnog vremena.	Prema odgovoru predstavnika Centra, rad u bravarskoj radionici se odvija radnim danima na dobrovoljnoj osnovi. Naglašavaju da se u bravarskoj radionici, po pravilu, obučavaju stariji maloljetnici koji su prerasli redovno školovanje, pa im je Ministarstvo prosvjete omogućilo osposobljavanje na II stepenu. Takođe, navedeno je da se u radionici „ne provodi slobodno vrijeme“. Dalje navode da djeca poslije petodnevnih obaveza vikend treba da provedu u odmoru, a obično ga provode kod kuće, i zaključuju da je preporuka neprihvatljiva.	Preporuka nije primjenjena. Treba imati u vidu da vikendima ne odlaze uvijek kućama svi štíćenici, već neki ostaju u Centru, i da to vrijeme pored perioda za zabavu, treba upotpuniti drugim aktivnostima (ne ograničavajući se na rad u bravarskoj radionici), koje bi služile njihovom usavršavanju i povećanju spremnosti na uključivanje u zajednicu.
25.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“ i Centrima za socijalni rad.	Uspostaviti sadržajniju komunikaciju sa porodicama maloljetnika, uključujući u ove aktivnosti Centar za socijalni rad, koji bi nadgledao maloljetnika po otpustu iz Centra.	Prema informacijama zaposlenih u Centru, nastoji se održati redovna komunikacija sa porodicama štíćenika, ali, prema njihovim riječima, značajan broj porodica „nije u funkciji“. Centar sprovodi aktivnosti koje su u njegovoj nadležnosti (obilazak štíćenikove porodice od strane vaspitne službe) ali zaposleni i štíćenici ističu neažurnost Centara za socijalni rad koji „zaborave“ na štíćenike nakon što ih smjeste u Centar. MT je pregledom dokumentacije iz jedne od takvih posjeta zaključio da je vaspitni tim Centra imao bezuspješan odlazak u jednu od opština na krajnjem sjeveru zemlje zbog nemarnog odnosa nadležnog Centra za socijalni rad prema svojim obavezama.	Preporuka je djelimično primjenjena
26.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja.	Obezbijediti sredstva za kupovinu mini kombija kojim bi se štíćenici češće izvodili iz Centra na izlete ili na druge edukativne sadržaje (priredbe, dječje koncerte, bioskop).	Centar i dalje nema mini kombi, međutim u svom posjedu ima 4 službena vozila koja s obzirom na broj štíćenika (u poslednjoj posjeti – deset) mogu zadovoljiti trenutne potrebe. Poželjno bi bilo da postoji i kombi vozilo radi grupnih odlazaka, kakav je bio u februaru 2012. godine kada je vaspitna služba sa štíćenicima posjetila više vjerskih objekata (Katoličku crkvu u Podgorici, Džamiju u Staroj Varoši i Manastir Ostrog).	Preporuka je djelimično primjenjena.

27.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Uspostaviti saradnju sa NVO-ima kako za dodatne obrazovne programe za štíćenike, tako i za zaposlene u cilju sticanja znanja i vještina kroz neformalno obrazovanje.	Centar je u proteklom periodu održavao komunikaciju sa NVO-ima - NVO „Naša Podgorica“, Zajednica učenika i Volonterski klub Gimnazije „Slobodan Škerović“, čiji su članovi obradovali štíćenike poklonima (knjige, odjeća, novogodišnji pokloni), ali nema podataka o organizovanju dodatnih obrazovnih programa u cilju ispunjavanja vremena i resocijalizacije štíćenika.	Preporuka je djelimično primjenjena
28.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Uspostaviti formalnu saradnju sa Fakultetom političkih nauka i Filozofskim fakultetom Univerziteta Crne Gore, u cilju obavljanja stručne prakse studenata ovih fakulteta u Centru.	Centar njeguje dobru saradnju sa Pravnim fakultetom Univerziteta Crne Gore i sa Fakultetom za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju iz Beograda. Studenti Fakulteta političkih nauka – smjer Socijalna politika i socijalni rad su imali praksu u trajanju od pet dana, što nije slučaj sa Filozofskim fakultetom Univerziteta Crne Gore – smjer psihologija. U narednom periodu potrebno je uložiti više napora kako bi se mladi kadrovi stimulirali za rad u ovoj instituciji.	Preporuka je primjenjena
29.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja.	Proširiti sastav Upravnog odbora Centra predstavnicima građanskog društva, fakulteta, organizacija za prava djeteta i ljudskih prava i sl.	Upravni odbor i dalje čine samo predstavnici državnih organa i zaposlenih u ustanovi.	Preporuka nije primjenjena
30.	Skupštini Crne Gore i Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore.	Obezbijediti da kancelarija Zaštitnika ljudskih prava ima kapacitet da u kontinuitetu sprovodi nadzor nad Centrom.	Saradnja sa Ombudsmanom je veoma dobra i sa njima je Centar odradio više radionica vezanih za dječija prava. U hodu objekta postoji i sandučje za pritužbe postavljeno od strane Ombudsmana.	Preporuka je primjenjena
31.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Na vidnom mjestu u zajedničkim prostorijama istaći pravila Kućnog reda, kako bi štíćenici bili upoznati sa pravima i obavezama tokom boravka u Centru.	Centar je izložio štíćenicima izvode iz Konvencije o dječijim pravima i Raspored dnevnih aktivnosti štíćenika na institucionalnom tretmanu, koji je u prostorijama za boravak stranaca preveden na više jezika (engleski, francuski, arapski i albanski). Pohvalno je što je Centar u periodu nakon objavljivanja Izvještaja donio više podzakonskih akata iz svoje nadležnosti (Pravilnik o boravku djece u Prihvatnoj stanici i Prihvatilištu Centra, Pravilnik o postupanju prema maloljetnim stranim licima koja borave u Centru, kao i Predlog Pravilnika o izvršenju vaspitne mjere upućivanja u ustanovu nezavodskog tipa od 6 mjeseci do 2 godine).	Preporuka je primjenjena

32.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Na vidnom mjestu u zajedničkim prostorijama istaći Pravilnik o disciplinskim kaznama i procedurama (preporuka CPT-a iz 2008. god.). ⁹	Pravilnik o nagrađivanju i disciplinskim mjerama je istaknut na vidnom mjestu u dnevnom boravku.	Preporuka je primjenjena
33.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Pored sandučeta za slanje pritužbi Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, razumljivim jezikom djeci napisati i okačiti uputstvo za upotrebu.	Prema riječima uprave Centra, djeca su od strane ombudsmana upoznata sa njihovom ulogom i korišćenjem sandučeta. S obzirom na stalni dolazak novih štićenika u Centar smatramo da to nije dovoljno, jer Ombudsman nije lice stalno angažovano/prisutno u Centru. Monitori nisu uočili uputstvo-objašnjenje kojim bi se na djeci razumljiv jezik objasnilo čemu služi sanduče i da za obraćanje Zaštitniku ne mogu snositi nikakve posledice, i to na ćirilicom i na latiničnom pismu.	Preporuka nije primjenjena.
34.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Postaviti i natpise – oznake kancelarija direktora i ostalih zaposlenih u Centru, i druge oznake za prostorije koje su namijenjene za korišćenje djeci, kako bi se omogućilo lakše snalaženje u Centru i ustanova učinila pristupačnijom.	Oznake su postavljene	Preporuka je primjenjena
35.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Omogućiti štićenicima sticanje dodatnih znanja iz oblasti prevencije i očuvanja zdravlja, posebno za rizične oblasti (upotreba psihoaktivnih supstanci, alkohola, duvana, prekomjerna upotreba tableta i vještačkih proteina, seksualna aktivnost i dr.)	Preporuka se sprovodi u praksi. Centar ima zaposlenog koji je zadužen za oblast zdravstvene brige o štićenicima, koji sa njima organizuje radionice iz oblasti prevencije i očuvanja zdravlja. Centar ima saradnju i sa NVO koje se bave ovom problematikom i koje povremeno organizuju radionice iz ove oblasti.	Preporuka je primjenjena. Treba nastaviti sa ovakvom praksom i redovno organizovati interaktivna predavanja iz oblasti prevencije i očuvanja zdravlja.

9 Strana 60 Izvještaja crnogorskoj vladi o posjeti Crnoj Gori Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) obavljenoj od 15. do 22. septembra 2008. godine, dostupan na <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-mne.pdf>.

36.	Centru za djecu i mlade „Ljubović“.	Strogo zabraniti upotrebu duvan-skih proizvoda među štićenicima, te omogućavanje istog od strane zaposlenih. Pronaći odgovarajući pe-dagoški metod da se pogotovo malo-ljetnim štićenicima uvjerljivo predoči štetnost pušenja.	Zaposleni su MT-u istakli da je pušenje strogo zabranjeno u Centru, ali da šti-ćenike ne mogu kontrolisati u slobod-no vrijeme (izlazak u grad) i odlazak u školu. MT za razliku od posjeta prije objavljivanja Izvještaja nije zatekao nijednog štićenika da koristi cigarete.	Preporuka je primjenjena
-----	-------------------------------------	---	---	--------------------------